

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

RAPOR 27
ŞUBAT 2021

ARAP DÜNYASINDA COVID-19 PANDEMİSİNİN SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ

HAKAN GÜLERCE | VEYSEL BOZKURT | AYŞE CEBECİ

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2021

ISBN-13: 978-625-7219-23-5

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Yayın Tarihi: 20 Şubat 2021

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2021

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA
Telefon : +90 850 888 15 20
E-Posta : info@orsam.org.tr
Fotoğraf : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir”

ARAP DÜNYASINDA COVID-19 PANDEMİSİNİN SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ

Yazarlar Hakkında

Dr. Hakan Gülerce

İstanbul Üniversitesi Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Bölümünde yüksek lisansını ve yine aynı üniversitede Sosyoloji Bölümünde doktorasını tamamladı. Doktora tezinde din-modernite karşılaşmasını, tarihsel sosyolojik ve din sosyolojisi perspektifleriyle ele alarak Hristiyanlığın kendini nasıl yeniden ürettiği sorunsalı üzerine yoğunlaştı. Doktora sonrasında göç alanına yönelmiş ve bu alanda çeşitli makaleleri yayımlanmıştır. Gülerce, 2018'den bu yana Harran Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyeliği görevine devam etmektedir. Bulunduğu kurumda Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünü yürütmekle birlikte, din sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, sosyolojik düşünce tarihi, toplumsal hareketler ve çokkültürlülük derslerini vermektedir. Gülerce hâlen, International Federation of Social Science Organizations Dönem Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Prof. Dr. Veysel Bozkurt

Lisans ve lisansüstü öğrenimini Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. ve S.B.E'de tamamladı. Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi alanında 1994 yılında doçent, 2000 yılında profesör oldu. Floransa'da, European University Institute'de (1988-1989), Azerbaycan'da T.D. İşletme Fakültesinde (1996), Kırgızistan'da T.D. İşletme Fakültesinde (1997), The London School of Economics and Political Sciences'da (2002), Avustralya'da James Cook University'de (2005-2006), Washington State University'de (2008) ve Portland State University'de (2012-2013) misafir öğretim üyesi ve araştırmacı olarak çalıştı. Yayınlarından bazıları şunlardır: *Değişen Dünyada Sosyoloji* (2015), *Enformasyon Toplumu ve Türkiye* (1996), *Avrupa Birliği ve Türkiye* (1997), *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği* (2000). Hâlen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Dr. Ayşe Cebeci

Uludağ Üniversitesi İktisat Bölümünden 2001 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede Uluslararası İktisat Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. Devlet ve piyasa arasındaki ilişkileri ele alan doktora tez çalışmasını Marmara Üniversitesi Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Kürsüsünde tamamladı. 2009-2010 yılları arasında Univerzita Pardubice'de Doğu Avrupa ülkelerindeki dönüşüm ve yatırım ikliminin değerlendirilmesi üzerine çalıştı. "Bilmediğimiz Kapitalizm, Gizli Elin Kurumsallaşması: YOİKK" kitabı 2012 yılında yayımlandı. "Kolektif Emperyalizm, Mağrib'den Maşrik'a Dönüşümün Ekonomi Politikası" (2014) kitabının ortak yazarlarındandır. 2012'den beri Harran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde Doktor Öğretim Üyesi ve Ortadoğu Araştırmaları Merkez Müdürü olarak görev yapmaktadır. Kalkınma iktisadi, devlet kuramı, kurumsal iktisat, yatırım iklimi, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri ile yasal düzenlemelerin ekonomi politikası üzerine çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

- 04** GİRİŞ
- 04** ARAŞTIRMANIN AMACI
- 05** ARAŞTIRMANIN SAHASI: GENEL ÜLKE DEĞERLENDİRMELERİ
- 06** YÖNTEM
- 10** SİYASAL YÖNELİM
- 11** DİNİ BAĞLILIK
- 15** COVID-19 ALLAH'IN BİZE BİR CEZASI MI?
- 17** COVID-19 BÜYÜK GÜÇLERİN BİR KOMPLOSU MU?
- 20** COVID-19 NASIL ORTAYA ÇIKTI?
- 21** AŞI
- 22** EKONOMİK KAYGILAR VE DEĞİŞEN ÇALIŞMA DÜZENİ
- 24** EĞİTİM DURUMUNA GÖRE GELECEK KAYGISI
- 25** COVID-19, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK KAYGISI
- 27** GEÇİMİ TEMİN KONUSUNDA KAYGI
- 29** MEVCUT BİRİKİM
- 31** EVDEN ÇALIŞMA VERİMLİLİK VE DİJİTALLEŞME
- 33** İŞLERİ YAPMA BİÇİMİNDE DEĞİŞME
- 37** GENEL GÜVEN
 - 37** İnsanlara Güven
 - 39** Kurumlara Güven

- 40** Doktorlara Güven
- 41** Devlete Güven
- 42** Devlet Başkanına Güven
- 43** Dine Güven
- 44** PSİKOLOJİK ETKİLER
- 44** Huzursuzluk Artışı
- 46** Virüs Kapma Korkusu
- 47** Ölüm Korkusu Artışı
- 48** Sevdiklerini Kaybetme Korkusu
- 48** Yalnızlık Duygusu
- 49** Aile Bağları ve İletişim Sorunları
- 49** Aile İçinde İletişim Sorunları
- 52** AVRUPA İMAJI
- 53** TÜRKİYE ZİYARETİ
- 54** Ziyaret Sebebi
- 55** Türkiye'yi Tekrar Ziyaret
- 55** Muhtemel Ziyaret Amacı
- 55** Türkiye'de Covid-19 İle Mücadeleye Bakış
- 57** SONUÇ VE DEĞERLENDİRME
- 59** KAYNAKLAR

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI

Küreselleşmenin oldukça ileri düzeyde olduğu bir süreçte ortaya çıkan Covid-19 salgını çok hızlı bir şekilde dünya geneline yayılarak pandemi hâlini almıştır. Bu süreci yönetmek ve salgını durdurmak için alınan tedbirler tüm toplumları, toplumsal yaşamın her yönü ile etkilemiştir. Ancak salgın, sağlık açısından tüm dünyada benzer etkiler göstermesine rağmen toplumsal ve ekonomik yapıları farklı olan ülkelerde bu etkiler farklılaşmaktadır. Zira toplumsal yaşamı etkileyen (formel ve enformel kurumlar) farklılaşmaktadır. Çalışmanın sahasını oluşturan Arap ülkelerinin de salgından etkilenme şekli diğer toplumlarla kıyaslandığında önemli farklılıkların ortaya çıkacağı düşüncesiyle Covid-19 salgınının Arap dünyasındaki sosyal etkilerinin analiz edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma sahasının Arap dünyası olarak belirlenmesinin en önemli nedenlerinden biri Arap dünyasının kapitalist sermaye birikim sü-

recine petrol, doğal gaz vb. "stratejik ham madde ihracatçısı" olarak küresel sermaye birikimine eklenmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu eklenme şekli Arap dünyasının tarih boyunca stratejik ham maddeye ihtiyacı olan Batılı -erken kapitalistleşmiş- ülkelerin stratejileri doğrultusunda bu ülkelerin yönetimlerine müdahil olmalarına yol açmıştır. Aynı zamanda petrol ihracatından sağlanan gelirler bu ülkelerin ekonomilerinin sektörel çeşitlenmesinin önüne geçerek petrol ihracatına dayalı kalmasına neden olmuştur. Böylece kapitalist toplumsal ilişkilerin gerek duyduğu toplumsal yapı oluşmamıştır. Otoriter yönetimlerin baskıları, petrol gelirlerinin dar bir kesim elinde bulunması, nüfusu az olan ihracat gelirleri yüksek ülkelerin işgücü talebini hiçbir yasal hakkı bulunmayan göçmen işçilerle sağlaması vb. birçok uygulama kapitalist toplumsal ilişkilerin kurulmasının önünde önemli engeller olarak ortaya çıkmaktadır. 2011 yılından bu yana toplumsal taleplerin dile geldiği Arap İsyancıları da kaos ve iç çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Arap dünyası I. Dünya Savaşı'ndan bu yana tam bir istikrara kavuşmamıştır. Bir yandan Batı müdahalesi devam ederken diğer yandan ülkeler arasındaki parçalanmış yapı Arap dünyasındaki iş birliği imkânlarını azaltmaktadır. Nüfusu az olan petrol ülkelerinin zenginliği diğer ülkelere yansımazken otoriter ve başarısız yönetimler de toplumun istihdam, kalkınma, refah taleplerini yerine getirememektedir. Bu taleplerin dile getirildiği Arap İsyanları da kaos ve iç çatışmalarla sekteye uğradığı için bölgede temel sorunlar devam etmektedir.

Arap dünyası uluslararası gelişmelerden de uzak değildir. Aslında küresel ölçekteki mücadeleler de Ortadoğu'da doğrudan hissedilmektedir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler bölgede beklentileri artırmakta ve bu durum siyasi süreçlere yansımaktadır. Suriye'den Libya'ya ve Yemen'e büyük bir kaos ve yıkım yaşandığı gibi en temel hizmetlerin sağlanmasında bile sorunlar yaşanmaktadır. Çatışma görülmeyen ülkelerde de hizmetler istendiği düzeyde değildir.

Böyle bir ortamda ortaya çıkan Covid-19 salgını, Arap ülkelerinin ekonomik ve toplumsal yapılarını olumsuz etkilemektedir. Covid-19 salgını küresel düzeyde ekonomik üretimi ve hareketliliği yavaşlattığı için petrol ve petrol türevi ürünlere talebi azaltmıştır. Petrol gelirlerinin azalması petrol üreten Körfez ülkeleri ve diğerlerinin (Irak, Cezayir, Sudan ve Libya) gelirlerini azaltmaktadır. Ayrıca, petrol zengini ülkelerde göçmen işçi olarak çalışan diğer Ortadoğu ülkelerinin göçmen döviz gelirlerini (migration remittance) azaltarak, kalkınma süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan hem Körfez hem de Kuzey Afrika ülkeleri için turizm önemli bir gelir kaynağıyken salgın dolayısıyla döviz gelirlerinde önemli azalma yaşanmıştır. Salgın öncesinde performansları düşük olan bu ülkelerin salgın sürecinde ekonomik yapılarının özgün durumu nedeniyle oldukça

fazla etkilenmeleri temel hizmetlerin sağlanması noktasında da önemli sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Gerek küresel sermaye birikim sürecine stratejik ham madde ihracatçısı olarak eklenme gerekse bu eklenme şeklinin sürdürülmesinin mümkün kıldığı otoriter, baskıcı yönetim sistemi, Covid-19 salgınının Arap dünyasındaki toplumsal yansımalarının farklı olmasına neden olacaktır. Ayrıca Arap ülkeleri arasındaki demokrasi, kalkınmışlık, hizmetler, nüfus, ekonomik ve sosyal dinamiklerdeki farklılık da salgının ekonomik ve toplumsal etkilerinin farklılaşmasına yol açacaktır. Özellikle bu ülkelerdeki farklı toplum kesimlerinin salgından nasıl etkilendiği ve yönetimlerin salgınla ilgili olarak aldığı önlemlere toplumun bakışını ortaya çıkarmak üzere bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN SAHASI: GENEL ÜLKE DEĞERLENDİRMELERİ

Araştırmanın sahasını Arap dünyasında yer alan çeşitli ülkelerde yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Bu ülkeler sosyoekonomik yapıları itibarıyla iki farklı grupta değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynakların ihracatı ile küresel ekonomiye eklenmiş olan, ihracat gelirleri yüksek ülkelerdir. Bu ülkeler yüksek ihracat gelirleriyle kalkınma süreçlerini finanse etmekte, bu süreçte halkın büyük bir kısmını çeşitli devlet memuriyetlerinde istihdam edilmektedir. Elde edilen ihracat gelirleri ile ihtiyaç duyulan mamul mallar dış dünyadan ithal edilmektedir. Bu şekilde "stratejik ham madde ihracatına dayalı" bir ekonomik yapı benimsediklerinden ülkede diğer sektörlerde gelişim sağlanamamış ve birkaç sektöre bağımlı ekonomik yapı oluşmuştur (Cebeci,2017). Halk işçileşmemiş ve serbest piyasa ekonomisinde rekabet edebilecek sektörel yapılar oluşmamıştır. Bu nedenle bu ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarının sürdürülebilirliği ihracat gelirlerinin sürekliliğine

bağlıdır. Cezayir, Irak, Libya gibi ülkeler bu ülke grubunda yer almaktadır. En önemli ihracat gelirleri petrol ve doğal gaz gibi stratejik maddeler olarak kabul edilen alandan sağlanmaktadır (Cebeci,2014). Gene GSYİH'nin %60'ından fazlası bu sektörlerle aittir. Covid-19 salgını döneminde dünya genelinde petrol tüketiminin azalması bu ülkelerin ihracat gelirlerinde önemli azalmalara neden olduğu için toplumsal yapıları ihracat gelirlerinden etkilenen bu ülkeler açısından Covid-19 salgını ayrı bir önem arz etmektedir.

İkinci ülke grubu ise herhangi bir doğal kaynağı olmayan dolayısıyla ihracat gelirlerinden mahrum olan ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkeler ekonomik kalkınmalarını turizm, yurt dışındaki işçi dövizleri ve dış yardımlar ile yabancı yatırımlara bağlamışlardır. Fas, Yemen, Filistin, Lübnan, Ürdün ve Mısır gibi ülkeler bu grupta yer almaktadır. Özellikle diğer ülkelerde çalışan göçmen işçilerin ülkelere gönderdikleri işçi dövizleri ve turizm bu ülkelerin önemli gelir kaynaklarıdır. Ancak Covid-19 salgını dolayısıyla seyahat kısıtlamalarının başlatılması, işçilerin istihdam edildikleri ülkelerdeki ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması nedeniyle bu ülkelerin temel döviz gelirleri ciddi anlamda kesintiye uğramıştır. Ürdün'deki kriz, Lübnan'da asgari ücretin 450 dolardan 75 dolara gerilemesi gibi gelişmeler de bu ülkelerin yıllardan bu yana sürmekte olan mevcut sorunlarının Covid-19 salgınıyla birlikte daha da derinleştiğinin göstergesi niteliğindedir.

Arap dünyasında sadece son 10 yıla bakıldığında Büyük Durgunluk, Arap Baharı, petrol fiyatlarındaki düşüş, Suriye İç Savaşı'nın devam eden etkileri ve yeni protesto ve kargaşalar, henüz Covid-19 salgını gelmeden önce bölgedeki olumsuzlukları ortaya çıkartmıştı (Kumar, 2020:186). Covid-19 salgını, zaten siyasi, ekonomik ve insani krizler altında ayakta durmaya çalışan bir Ortadoğu'yu vurmaya devam et-

mektedir. Dahası, çatışmalardan en çok etkilenen Irak, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde acil olarak gerekli olan halk sağlığı sistemleri zayıf veya bazı bölgelerde hiç yoktur. Devam eden şiddet, karışıklıklar ve kitlesel göç ile birlikte insani açıdan en kötü senaryoların gerçek olması yakın gelecekte mümkün görünmektedir (Burrows and Engelke, 2020:8). Dolayısıyla bugün yapılacak bilimsel çalışmaların hem salgın esnasında hem de sonrasında dünya kamuoyuna bilgilendirme niteliği taşımasıyla birlikte alınacak önlemler açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu amaçla belirtilen ülkelerde yaşayanlara yöneltilen anket çalışması makro düzeyde görünür olan etkilerin mikro düzeyde de etkilerinin görünürlüğünü arttıracaktır. Ayrıca bu iki gruptan bağımsız olarak Türkiye'de ikamet etmekte olan Arap ülkeleri vatandaşları da aynı anketi cevaplamışlardır. Bu gruba yönlendirilen anket verileri ile elde edilmesi hedeflenen; Türkiye'de yaşayan Arap ülkeleri vatandaşlarının Covid-19 salgınından etkilenme şeklinin diğer ülke vatandaşları ile bir farklılık gösterip göstermediğinin tespiti amacıyla.

YÖNTEM

Bu araştırmanın verileri, internet üzerinden online anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Data toplama tekniği uygun örneklemedir (convenience sampling). Daha önce Veysel Bozkurt tarafından hazırlanan ve Türkiye'de nisan ayında yapılan bir araştırmanın soru formu kullanılmıştır. Türkçe olarak hazırlanan soru formu Arap dünyası için güncellenmiş ve daha sonra sosyal medyada anketi cevaplama istenen kitlelere sunulmuştur. Anketi toplam 1.535 kişi cevaplamıştır. Hiçbir katılımcıya herhangi bir soruyu imzalama zorunluluğu getirilmemiştir. Sonuçlar anonim olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma örneklem hacmi ve niteliği bakımından tüm Arap dünyasını temsil iddiasında değildir. Arap dünyasındaki baskılar ve gelişmişlik düzeyi bazı ülkelerde yoğunlaşmaya yol

açmış, bazılarında katılım düzeyi ihmal edilir düzeyde kalmıştır. Önemli genç nüfus yoğunluğuna sahip olduğu için katılım Arap toplumdaki yaş dağılımına orantılı olarak gerçekleşmiştir (36 yaşın altında %52, bu yaş üstü ise %48). Cinsiyete göre katılım da oldukça eşit düzeyde gerçekleşmiştir. Toplanan veriler genel sosyal medya platformlarında paylaşılmış ve

verilen ilanda farklı ülkelerde gösterilmesi sağlanmış ve seçim sosyal medya platformlarının kendi matrislerine bırakıldığı için çıkar çatışması ve yönlendirme olmadığı için bilimselliği güçlüdür.

Ülkelerin açık veya kapalı rejimler olmasına bakarak katılım sayıları ülke nüfuslarına göreceli olarak paralel seyretmiştir.

Yaşanan Ülke

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Irak	491	32	32	32
	Mısır	432	28,1	28,1	60,1
	Cezayir	285	18,6	18,6	78,7
	Ürdün	71	4,6	4,6	83,3
	Libya	38	2,5	2,5	85,8
	Tunus	42	2,7	2,7	88,5
	Fas	33	2,1	2,1	90,7
	Lübnan	24	1,6	1,6	92,2
	Yemen	33	2,1	2,1	94,4
	Filistin B.	17	1,1	1,1	95,5
	Türkiye'deki Araplar	36	2,3	2,3	97,9
	Diğer	33	2,1	2,1	100
	Toplam	1535	100	100	

Tablo 1- Ülkelere Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

Anketi cevaplayanların 583'ü (%31,5) Irak'tan, 418'i Mısır'dan (%27,2), 223'ü (%14,5) Cezayir'den, 56'sı (%3,6) Ürdün'den, 51'i (%3,3) Suriye'den, 43'ü (%2,8) Tunus'tan, 38'i (%2,5) Libya'dan, 32'si (%2,1) Fas'tan, 30'u (%2) Yemen'den kalanı da diğer Arap ülkelerindedir.

Yaş

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	20 Yaş ve Altı	146	9,5	9,5	9,5
	21-25	233	15,2	15,2	24,8
	26-30	199	13	13	37,8
	31-35	225	14,7	14,7	52,4
	36-40	256	16,7	16,7	69,2
	41-45	172	11,2	11,2	80,4
	46-50	126	8,2	8,2	88,6
	51-55	85	5,5	5,6	94,2
	56 ve üzeri	89	5,8	5,8	100
	Toplam	1531	99,7	100	
Kayıp Veri	Sistem	4	0,3		
Toplam		1535	100		

Tablo 2- Yaşa Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

Anketi cevaplayanların %23,8'i 25 ya ve altında, %27,7'si 26-35, %27,9'u 36-45, %13,8'i 46-55, kalanı ise 56 yaş ve üzerindedir. Yaşın yanında cinsiyete göre dağılımda da bir denge vardır. Anketi cevaplayanların yarısından biraz fazlası (%50,4) erkekken, diğer yarısı (%49,6) kadınlardan oluşmaktadır.

Cinsiyet

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kadın	757	49,3	49,6	49,6
	Erkek	769	50,1	50,4	100
	Toplam	1526	99,4	100	
Kayıp Veri	Sistem	9	0,6		
Toplam		1535	100		

Tablo 3- Cinsiyete Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

Bunun yanında çoğunluk (%60,4) evlilerden oluşmaktadır. %34,7'si bekâr, %2,9'u boşanmıştır. %2,1'i de diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Medeni Durum

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Bekâr	532	34,7	34,7	34,7
	Evli	926	60,3	60,4	95,1
	Boşanmış	43	2,8	2,8	97,9
	Diğer	32	2,1	2,1	100
	Toplam	1533	99,9	100	
Kayıp Veri	Sistem	2	0,1		
Toplam		1535	100		

Tablo 4- Medeni Duruma Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

Sosyal medya anketlerini cevaplayanlarını ezici çoğunluğu genelde üniversite ve üzeri eğitime sahip olanlardan olması beklenen bir durumdur. Çünkü bir anketi okumak, anlamak ve sonra da cevaplamak belirli bir bilişsel beceri gerektirir. Nitekim bu araştırmada da benzer durum ortaya çıkmıştır. Anketi cevaplayanların sadece %2,2'si ilköğretim, %16,2'si de ortaöğretim derecesine sahiptir. Buna karşılık %62,4'ü üniversite, %19,2'si ise yüksek lisans ya da üzeri eğitime sahiptir (öğrenciler dâhil).

Eğitim Durumu

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	İlköğretim	34	2,2	2,2	2,2
	Ortaöğretim	248	16,2	16,2	18,4
	Üniversite	957	62,3	62,4	80,8
	Yüksek lisans ve üzeri	294	19,2	19,2	100
	Toplam	1533	99,9	100	
Kayıp Veri	Sistem	2	0,1		
Toplam		1535	100		

Tablo 5- Eğitim Durumlarına Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

Dataya göre ortalama hane büyüklüğü yaklaşık altı kişidir (m=5,93). Örneğin bu araştırmanın Türkiye versiyonunda hane büyüklüğü ortalama 3,6'dır. Yine anketi cevaplayanların %94,4'ü sık sık ya da her zaman internet kullandığını ifade etmektedir. Bu da Arap ailelerinin hâlâ hem çocuk sayısı açısından hem de birkaç neslin bir arada yaşaması açısından farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çoğunluk (%33,5) işini kamuda maaşlı çalışıyor olarak ifade etmiştir. İkinci sırada (%18,1) özel sektörde ücretli çalışanlar gelmektedir. Kendi işini yapanların oranı %7,2'dir. %18,1'i öğrenci olduğunu söylerken; %8,2'si işsiz, %9,7'si ev hanımı, %2,9'u da emekli şeklinde ifade etmiştir. Kalanı da diğer seçeneğini işaretlemiştir. İster hammadde (petrol ve doğal gaz) ihracatına dayalı ekonomik yapıları şekillenen birinci grup ülkeler, isterse ikinci grup ülkelerde özel sektör çok gelişmemiş olduğundan kamuda çalışanların sayısı fazla çıkmıştır. Bu durum kapitalist toplumsal ilişkilerin henüz yeteri kadar oluşmadığı Arap ülkelerinde büyük işçi sınıfının oluşmaması gibi girişimci/sermaye sınıfının da yeteri kadar gelişmediği tespiti ile uyusmaktadır.

Ne İş Yapıyorsunuz?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kendi işi	110	7,2	7,2	7,2
	Kamuda maaşlı	513	33,4	33,5	40,6
	Özel sektör	277	18	18,1	58,7
	Öğrenci	252	16,4	16,4	75,1
	İşsiz	125	8,1	8,2	83,3
	Ev hanımı	149	9,7	9,7	93
	Emekli	44	2,9	2,9	95,9
	Diğer	63	4,1	4,1	100
	Toplam	1533	99,9	100	
Kayıp Veri	Sistem	2	0,1		
Toplam		1535	100		

Tablo 6- Mesleğe Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu orta, alt-orta ya da en düşük gelir grubunda olduklarını ifade etmişlerdir (Toplamda 82,7). Üst orta ve en üst gelir grubunda olduğunu söyleyenlerin oranı sadece 17,2'de kalmıştır. Türkiye örneklemini üzerinde yapılan araştırma orta ve üst orta tabakalarda olduğunu ifade edenlerin oranları Arap örneklemine göre daha fazla olmuştur (Bozkurt, 2020). Krishna B. Kumar Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri üzerine yapmış olduğu çalışmada pandemi sürecinde yaşanan en büyük sorunlardan birinin dünya geneline göre Arap ülkelerinde çok yüksek olan genç işsizlik oranlarının Covid-19 pandemisi sürecinde daha da arttığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte salgın son bulduğunda bu sorunun kalıcı olarak devam edeceğinin de altı çizilmektedir (Kumar, 2020:188). Buradan hareketle Covid-19 krizinin geçim kaynaklarına erişim konusunda daha gergin hâle geleceği ve sosyal sermayenin daha da aşınarak mali dengelerin olumsuz etkileneceği ifade edilebilir. Arap ülkelerinde özel sektörün yeteri kadar gelişmemiş olması, gelir dağılımının dengesizliği dolayısıyla fakirliğin fazla olması nüfusun alt ve orta sınıflarda yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Bu durum ankete katılımı orantılı olarak karşımıza çıkmıştır.

Hanenin Gelir Durumu Nedir?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	En Düşük Gelir G.	342	22,3	22,9	22,9
	Alt-orta	231	15	15,5	38,3
	Orta	664	43,3	44,4	82,7
	Üst-orta	226	14,7	15,1	97,9
	En Üst Gelir G.	32	2,1	2,1	100
	Toplam		1495	97,4	100
Kayıp Veri	Sistem	40	2,6		
Toplam		1535	100		

Tablo 7- Gelir Durumuna Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

SİYASAL YÖNELİM

Anketi cevaplayanlara siyasal yönelimlerine dair sorular da yöneltilmiştir. Katılımcılara sol, merkez ve sağ olmak üzere üç alternatif sunulmuştur. İlginç bir biçimde anketi cevaplayanların %60,2'si bu soruya cevap vermemiştir. Bu durum öncelikle Arap ülkelerinde siyasal alan üzerindeki baskıyla açıklanabilir. İkinci olarak diğer ülkelerdeki sol ve sağ tanımlamalarını Arap toplumlarına uygulamak zordur.

Daha önceki çalışmalar Arap toplumlarındaki sağ-sol ayrımının çok belirleyici olmadığını,

esas bölünmenin ideolojik alanda (muhafazakâr, İslamcı ve laik kesimler arasında) olduğunu göstermektedir. Cevap verenlerin ağırlıklı olarak merkezde toplanması ise Arap toplumlarında orta/merkez kavramının çok popüler olmasıyla açıklanabilir. Geoffrey Pleyers çalışmasında Arap dünyasında bazı hükümetlerin, basın sadece virüsün yayılmasına odaklanmasıyla birlikte bu durumu aktivistleri susturmak ve kendilerine yönelik eleştirileri sansürlemek için kullandıklarını ifade etmektedir (Pleyers, 2020:2).

Böylelikle yıllardır adalet, demokrasi, eşitlik, eğitim ve insanlık onuru için mücadele veren halk Covid-19 pandemisi fırsat bilinerek bir nevi kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Pleyers'e göre 2019 küresel protesto dalgasının ortaya koyduğu iddialar her zamankinden daha güçlüydü (Pleyers, 2020:2). Ancak

2019 sonunda ortaya çıkan pandemi nedeniyle bu hayaller de suya düşmüş oldu. Bununla birlikte bazı Arap ülkelerinde protestocular geri döneceklerini sosyal medya hesaplarından "geri döneceğiz" ve "açlık Covid-19'dan daha ölümcüldür" sloganlarıyla ilan ettiler (Kassir, 2020).

Hangi Siyasi Eğilime Yakın Hissediyorsunuz?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Sol	69	4,5	11,3	11,3
	Merkez	495	32,2	81	92,3
	Sağ	47	3,1	7,7	100
	Toplam	611	39,8	100	
Kayıp Veri	Sistem	924	60,2		
Toplam		1535	100		

Tablo 8- Siyasal Yönelime Göre Katılımcı Sayıları ve Oranları

DİNİ BAĞLILIK

Dini bağlılığı ölçmek amacıyla üç seçeneqli bir soru sorulmuştur. Anketi cevaplayanların %78,1'i "inanıyorum ve dinî yükümlülüklerimi yerine getiriyorum" cevabını vermişlerdir. Buna

karşılık "inanıyorum fakat dinî yükümlülüklerimi yerine getiremiyorum" diyenlerin oranı 19,6'da kalmaktadır. "İnanmıyorum ya da kuşkucuyum" diyenlerin oranı ise %2,3'tür.

Dinî Bağlılık

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	İnanıyorum ve dinî yükümlülüklerimi yerine getiriyorum	1140	74,3	78,1	78,1
	İnanıyorum fakat yükümlülüklerimi yerine getirmiyorum	286	18,6	19,6	97,7
	İnanmıyorum ya da kuşkucuyum	33	2,1	2,3	100
	Toplam	1459	95	100	
Kayıp Veri	Sistem	76	5		
Toplam		1535	100		

Tablo 9- Dinî Bağlılık

Birçok topluma olduğu gibi kadınların dinî bağlılıkları erkeklere göre daha yüksektir. "İnanıyorum ve dinî yükümlülüklerimi yerine getiriyorum" diyen kadınların oranı %82,7 olmasına karşın erkeklerde bu oran %73,6'ya gerilemektedir ($\chi^2(2) = 18,980, p = ,000$).

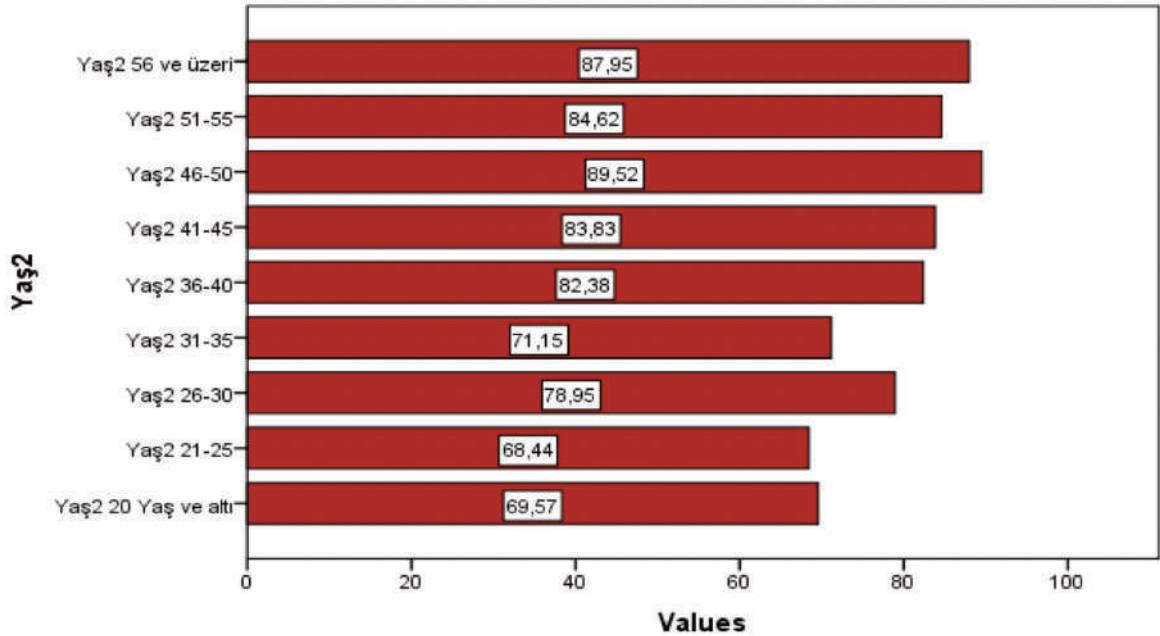
Cinsiyet * Dinî Bağlılık

% dâhilinde: Cinsiyet

		İnanıyorum ve dinî yükümlülüklerimi yerine getiriyorum	İnanıyorum, fakat yükümlülüklerimi yerine getirmiyorum	İnanmıyorum ya da kuşkucuyum	Toplam
Cinsiyet	Kadın	82,70%	15,90%	1,40%	100,00%
	Erkek	73,60%	23,30%	3,20%	100,00%
Toplam		78,10%	19,60%	2,30%	100,00%

Tablo 10- Cinsiyet ve Dinî Bağlılık

Veriler, yaş arttıkça dinî bağlılığın kısmen arttığını gösteriyor. Örneğin 20 yaş ve altında "inanıyorum ve dinî yükümlülüklerimi yerine getiriyorum" diyenlerin oranları %69,57 olmasına karşın, bu oran 46-50 yaş arasında bu oran 89,52'ye, 56 yaş üzerinde ise 87,95'e yükselmektedir. Diğer bir ifade ile genç nüfus arasında dindarlık azalmaktadır. Bu durum internet ve yaşanan krizlerle gençlerin sosyal medya başta olmak üzere dış etkilere daha açık olmasıyla ilgili olmalıdır.

Yaşa Göre İnanıyorum ve Dinî Yükümlülüklerimi Yerine Getiriyorum Diyenlerin Oranları %

Tablo 11- Yaşa Göre İnanıyorum ve Dinî Yükümlülüklerimi Yerine Getiriyorum

Katılımcıların %45,6'sı toplu taşımayla seyahat etmek zorunda kalan aile bireyi olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında %57,8'i yakın çevrelerinde Covid-19'a yakalanan olduğunu söylemektedir. Bu durum Arap ülkelerinde koronavirüs vakalarının gerçekte var olandan daha az beyan edildiğine işaret etmektedir.

Yakın Çevrenizde Covid-19'a Yakalanan Oldu mu?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	622	40,5	42,2	42,2
	Evet	853	55,6	57,8	100
	Toplam	1475	96,1	100	
Kayıp Veri	Sistem	60	3,9		
Toplam		1535	100		

Tablo12- Yakın Çevrenizde Covid-19'a Yakalanan Oldu mu?

Anketi cevaplayanlar arasında yakın çevrelerinde Covid-19'a yakalanan olduğunu söyleyenler %75 ile Mısırlılar. Onları %73,3 ile Yemenliler izlemektedir. Ayrıca Cezayir'den anketi cevaplayanların da %63,2'si yakın çevrelerinde virüse yakalananların olduğunu ifade etmekte. En düşük oran ise Libya (%5,4), Ürdün (%19,7) Filistin (%23,5) ve Lübnan'dadır (%29,2). Buradaki farklılıklar nüfus yoğunluğu ve gelişmişlik düzeyi ile açıklanabilir. Özellikle Mısır'da çok fazla çıkması her iki faktörle yakından bağlantılıdır.

Yaşanan Ülke* Yakın Çevrenizde Covid-19'a Yakalanan Oldu mu?

% dâhilinde: Yaşanan Ülke

		Yakın çevrenizde Covid-19'a yakalanan oldu mu?		
		Hayır	Evet	Toplam
Yaşanan Ülke	Irak	45,70%	54,30%	100,00%
	Mısır	25,00%	75,00%	100,00%
	Cezayir	36,80%	63,20%	100,00%
	Ürdün	80,30%	19,70%	100,00%
	Libya	94,60%	5,40%	100,00%
	Tunus	59,50%	40,50%	100,00%
	Fas	46,90%	53,10%	100,00%
	Lübnan	70,80%	29,20%	100,00%
	Yemen	26,70%	73,30%	100,00%
	Filistin B.	76,50%	23,50%	100,00%
	Türkiye Arapları	50,00%	50,00%	100,00%
	Diğer	50,00%	50,00%	100,00%
Toplam		42,20%	57,80%	100,00%

Tablo 13- Yaşanan Ülke * Yakın Çevrenizde Covid-19'a Yakalanan Oldu mu?

İnsanların gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılaşma yoktur. Bir diğer ifade edile en yoksul ile en zengin yakın çevresinde virüs olma ihtimali farklı değildir ($\chi^2(4) = 4,563$, $p = ,335$). Yahut oturulan evin apartman daresi ya da villa olması istatistiksel olarak fark yaratmamaktadır.

Yine anketi cevaplayanların %29,6'sı kronik sağlık problemi olduğunu ifade etmekte. Beklenildiği şekilde yaş ilerledikçe kronik sağlık problemim var diyenlerin oranları artmaktadır. 51-55 yaş grubunun 51,2'si kronik sağlık problemim var derken, 56 yaş ve üzerinde %68,5'e yükselmektedir. En düşük kronik hastalık oranı %13,5 ile 20 yaş ve altındadır.

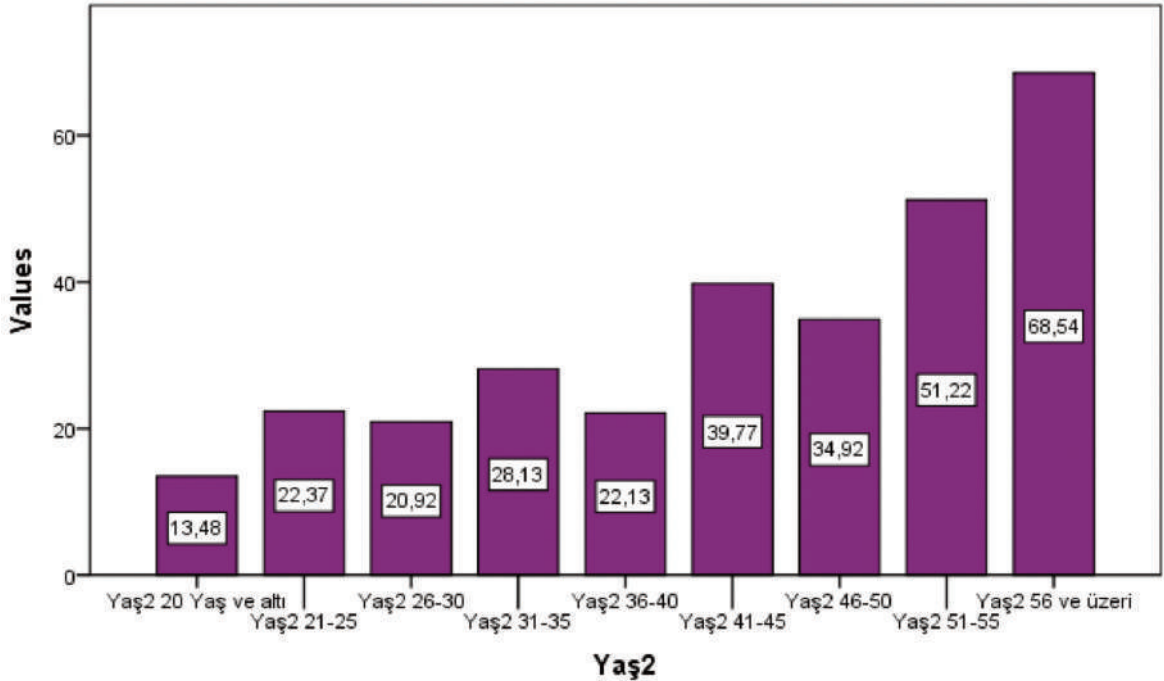
Yaş * Kronik Bir Sağlık Probleminiz/Hastalığınız Var mı?

% dâhilinde: Yaş

		Kronik bir sağlık probleminiz/hastalığınız var mı?		Toplam
		0	1	
Yaş	20 Yaş ve Altı	86,50%	13,50%	100,00%
	21-25	77,60%	22,40%	100,00%
	26-30	79,10%	20,90%	100,00%
	31-35	71,90%	28,10%	100,00%
	36-40	77,90%	22,10%	100,00%
	41-45	60,20%	39,80%	100,00%
	46-50	65,10%	34,90%	100,00%
	51-55	48,80%	51,20%	100,00%
	56 ve Üzeri	31,50%	68,50%	100,00%
Toplam		70,50%	29,50%	100,00%

Tablo 14- Yaş * Kronik Bir Sağlık Probleminiz/Hastalığınız Var mı?

Yaşa Göre Kronik Sağlık Problemim/hastalığım Var Diyenler

Tablo 15- Yaşa Göre Kronik Sağlık Problemim/Hastalığım Var Diyenler

Anketi cevaplayanlarının %18,1'i son iki haftada hiç sokağa çıkmadığını ifade etmektedir. Çoğunluğu (% 62,3) sadece zorunlu durumlarda (alışverişler vb. için) çıktığını ifade etmektedir. %19,6'sı da "işim gereği sürekli sokaktayım" cevabını vermektedir. Beklenildiği şekilde daha ziyade kadınlar (%27,1) hiç sokağa çıkmadım demekteler. Bu oran erkekler %9,1'e gerilemektedir. Gelir ve eğitim sokağa çıkma konusunda anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Son İki Haftada Sokağa Çıktınız mı?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Sokağa hiç çıkmadım.	268	17,5	18,1	18,1
	Sadece zorunlu durumlarda (alışverişler vb. için) çıktım.	921	60,0	62,3	80,4
	İşim gereği sürekli dışarıdayım.	289	18,8	19,6	100,0
	Toplam	1478	96,3	100,0	
Kayıp Veri	Sistem	57	3,7		
Toplam		1535	100,0		

Tablo 16- Son İki Haftada Sokağa Çıktınız mı?

COVID-19 ALLAH'IN BİZE BİR CEZASI MI?

Büyük afetlerden sonra insanlar genellikle su işledikleri için Allah tarafından cezalandırıldıklarına inanırlar. Bu konuda geniş bir literatür mevcuttur. Edy Cohen çalışmasında Covid-19'un algılanışını sosyal medya üzerinde izini sürer. Ona göre Covid-19, Çin'de ilk ortaya çıktığı zaman Arap sosyal medyasında pandemi Çinlilerin yapmış olduğu zulümlerden dolayı Allah'ın onlara bir cezası olarak değerlendirilmiş ve sevinçle karşılanmıştı. Daha sonra virüs Çin sınırlarını aştığı ve İran'a ulaştığı zaman Arap dünyası daha fazla sevinmişti. Çünkü İran'ın Irak, Yemen ve Suriye'de yaptıklarına karşı bir ceza olarak görülmüştü. Daha sonra kendi ülke sınırları içine geldiğinde önce bu İran'ın bir oyunu olarak düşünüldü. Zaman geçtikçe hem bütün dünya suçlandı hem de Müslümanların

Allah'ın yolundan saptıkları için böyle bir musibetle karşı karşıya kalındığı inancı yayıldı. Bununla birlikte şeffaf olmayan hükümetlerde ağırlıklı olarak komplo teorileri de görülmekteydi. Sadece halk tarafından değil dinî liderler tarafından da virüsün Allah'ın bir cezası olarak görülmesi gerektiği ifade ediliyordu. Örneğin Ürdün'de bir imam hutbesinde Covid-19 için dünyada olan bitenin hoşuna gitmediği için gönderdiği "Allah'ın askeri" olarak nitelendirmiştir. Yine çeşitli Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki din adamlarının da Covid-19'dan kurtulmanın yolunun Allah'ın emirlerine itaat etmekten geçtiğini savunmuşlardır (Cohen, 2020a).

Nitekim bu anketi cevaplayanların yaklaşık yarısı (%49,8) Covid-19 Allah'ın bize bir cezasıdır demektedir.

Covid- 19 Allah'ın Bize Bir Cezasdır

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	610	39,7	50,2	50,2
	Evet	606	39,5	49,8	100
	Toplam	1216	79,2	100	
Kayıp Veri	Sistem	319	20,8		
Toplam		1535	100		

Tablo 17- Covid-19 Allah'ın Bize Bir Cezasdır

Özellikle Covid-19'un Allah'ın bir cezası olduğu fikrine 20 yaş altı gençler daha çok katılmaktadır (%62,7). En az katılanlar da %37,1 ile 56 yaş ve üzeridir. Aradaki yaş grupları dalgalı bir seyir izlemektedir ($\chi^2(8) = 21,735$, $p=005$). Özellikle hiç birikimi olmayanlar arasında Covid-19'un Allah'ın bir cezası olduğunu düşünenlerin oranı artmaktadır.

% dâhilinde: Yaş

		Covid- 19 Allah'ın bize bir cezasdır.		
		Hayır	Evet	Toplam
Yaş	20 Yaş ve Altı	37,30%	62,70%	100,00%
	21-25	46,90%	53,10%	100,00%
	26-30	45,50%	54,50%	100,00%
	31-35	54,30%	45,70%	100,00%
	36-40	57,10%	42,90%	100,00%
	41-45	47,50%	52,50%	100,00%
	46-50	47,10%	52,90%	100,00%
	51-55	57,40%	42,60%	100,00%
	56 ve Üzeri	62,90%	37,10%	100,00%
Toplam		50,20%	49,80%	100,00%

Tablo 18- Covid-19 Allah'ın Bize Bir Cezasdır ve Yaş

Ancak en büyük farklılaşma eğitime göre olmaktadır. İlköğretim ve altı eğitime sahip olanların %82,8'i "Covid-19 Allah'ın bir cezası" derken, orta öğretimde %59,4'e, üniversitede 50,7'ye, yüksek lisans ve üzerinde 35,4'e yükselmektedir ($\chi^2(3) = 39,762a$, $p= ,000$).

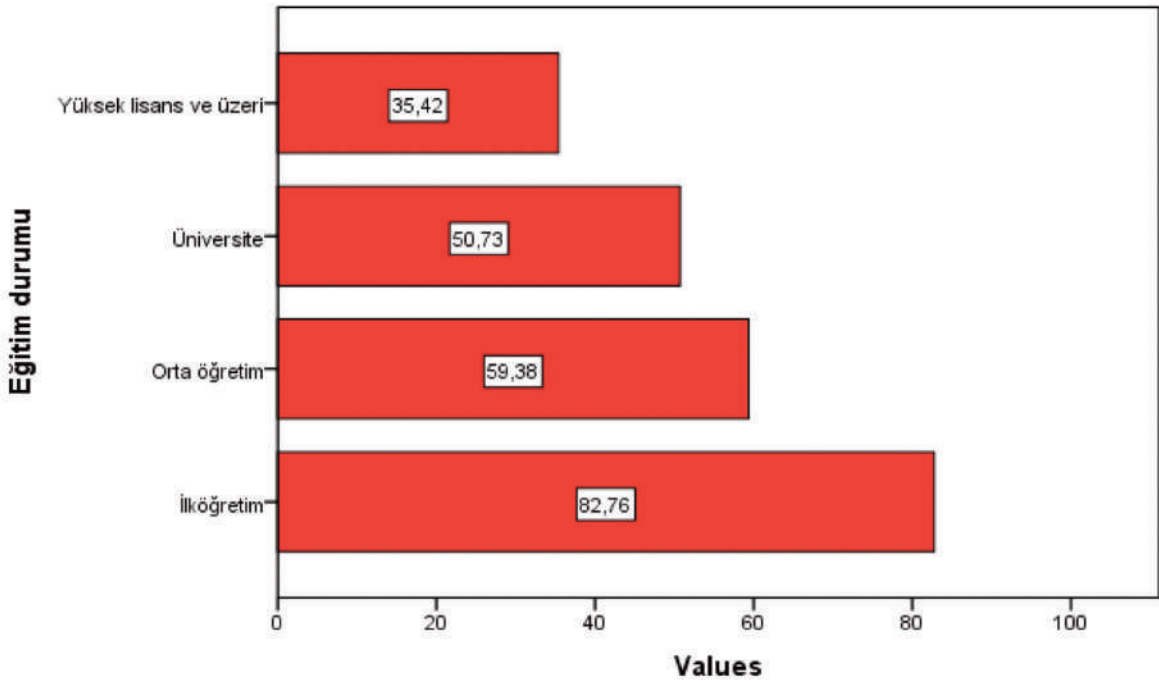
% dâhilinde: Eğitim Durumuna Göre

		Covid- 19 Allah'ın bize bir cezasıdır.		
		Hayır	Evet	Toplam
Eğitim Durumu	İlköğretim	17,20%	82,80%	100,00%
	Ortaöğretim	40,60%	59,40%	100,00%
	Üniversite	49,30%	50,70%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	64,60%	35,40%	100,00%
Toplam		50,20%	49,80%	100,00%

(x2 (3)= 39,762a, p= ,000)

Tablo 19- Covid-19 Allah'ın Bize Bir Cezasındır ve Eğitim

Eğitim durumuna göre Covid- 19 Allah'ın bize bir cezasıdır diyenler

Tablo 20- Eğitim Durumuna Göre Covid-19 Allah'ın Bize Bir Cezasındır Diyenler

COVID-19 BÜYÜK GÜÇLERİN BİR KOMPLOSU MU?

Anketi cevaplayanlarının %46'sı Covid-19'u büyük güçlerin bir komplosu olarak görmektedir. Türkiye'de de komplo teorileri çok ilgi görür. Ancak Türkiye dâhilinde bu oran %34'tür. Arap dünyası komplo teorilerine çok daha fazla itibar etmektedir. Eckart Woertz'e göre Covid-

19 pandemisi büyük ölçekte hükümetlerin müdahalesini gerektiriyor. Böyle bir müdahalenin, otoriter rejimlerin siyasi hedeflerini ilerletmek için de kullanılması muhtemeldir. Bu müdahale (siber gözetim dahi) baskı stratejilerine eklenmektedir. Muhtemelen pandemi bittikten

Maher Abu Tir'e göre komplo teorileri üretmeye Arap dünyasında çok sık rastlanmaktadır. Ve özellikle Covid-19 salgınının tamamı bir komplo olarak görülebilmektedir. Bu nedenle aşya karşı ciddi bir direnç beklenmektedir.

sonra da uzun süre devam edecektir. Pandemi, böylece Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da popülizme ve otoritelerin güçlenmesine yönelik eğilimleri güçlendirmektedir (Woertz, 2020:1). Buradan yola çıkarak baskıcı otoritelerin olduğu toplumlarda insanların daha fazla komplo teorilerine inanma istekliliğinde oldukları ifade edilebilir. Yine Woertz çalışmasında otoriter liderlerin krizlerin sorumluluklarını üzerlerine alıp işe koyulmak yerine koronavirüsün etkisini küçümsemeye çalıştıklarını, sihirli tedaviler vaat ettiklerini veya durumu kötü niyetli yabancıların etkilerine bağladıklarını vurgular (Woertz, 2020:7). Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden en düşük vaka sayısı bildirenlerin, en yoksul ve en az dirençli sağlık sistemlerine sahip ve genellikle iç savaştan zarar görmüş ülkeler olması gerçekten önemlidir (Woertz, 2020:2). Dış müdahale ve krizler yaşayan Arap ülkelerinde komplo teorilerine rağbetin yüksek olması şaşırtıcı değildir.

Maher Abu Tir'e göre komplo teorileri üretmeye Arap dünyasında çok sık rastlanmaktadır. Ve

özellikle Covid-19 salgınının tamamı bir komplo olarak görülebilmektedir. Bu nedenle aşya karşı ciddi bir direnç beklenmektedir. Öyle ki bu aşının aslında doğurganlığı azalttığı, daha sonra insanlara yerleştirilecek çiplere ve takip sistemine hazırlık olduğu ve hatta on yıl sonra aş olan bir erkeğin kadına dönüşebileceği bile söylenmektedir. Abu Tir, bu durumu Arap dünyasının değişime karşı olan direnç kültürüne bağlamaktadır ve Arap insanı her değişime karşı direnmektedir. Örneğin televizyonu ilk çıktığında kabul etmedi. Daha sonra çocuklar için kızamık ve felç aşlarına da önemli bir süre direndi (Abu Tir, 2020). Sonuç olarak komplo teorilerinin insanların kendilerini çaresiz gördüğü ve özgüveninin düşük olduğu ortamlarda güçlü zemin buldukları ifade edilebilir. Özellikle insanların yaşamlarının bilinmeyenine ötesine geçtiği, hükümetlerinin basit temel gerçekleri vatandaşlarından sakladığı ve hayatlarını etkileyen karar alma sürecinden izole ettiği toplumlarda, komplo teorileri kaosu anlamlandırmanın tek çıkış yolu olmaktadır.

Covid-19 Büyük Güçlerin Bir Komplosudur

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	607	39,5	54	54
	Evet	518	33,7	46	100
	Toplam	1125	73,3	100	
Kayıp Veri	Sistem	410	26,7		
Toplam		1535	100		

Tablo 21- Covid-19 Büyük Güçlerin Bir Komplosudur

Covid-19 virüsünün büyük güçlerin koplosu olduğuna en az inanlar %37 ile Türkiye'de yaşayan Arap kökenlilerdir. Ancak bu oran bile Türkiye ortalamasının üzerindedir. Irak'da yaşayanların %39,4'ü, Mısır'da yaşayanların %41,9'u, Cezayirlielerin %57,9'u, Ürdünlülerin %58,8'i bu konudaki komplo teorilerini desteklemektedirler.

% dâhilinde: Yaşanan Ülke

		Covid-19 büyük güçlerin bir komplosudur.		
		Hayır	Evet	Toplam
Yaşanan Ülke	Irak	60,60%	39,40%	100,00%
	Mısır	58,10%	41,90%	100,00%
	Cezayir	42,10%	57,90%	100,00%
	Ürdün	41,20%	58,80%	100,00%
	Libya	56,70%	43,30%	100,00%
	Tunus	50,00%	50,00%	100,00%
	Fas	44,40%	55,60%	100,00%
	Lübnan	47,10%	52,90%	100,00%
	Yemen	55,60%	44,40%	100,00%
	Filistin B.	40,00%	60,00%	100,00%
	Türkiye Arapları	63,00%	37,00%	100,00%
	Diğer	28,00%	72,00%	100,00%
Toplam		54,00%	46,00%	100,00%

$\chi^2(11) = 33,582, p = ,000$

Tablo 22- Covid-19 Büyük Güçlerin Bir Komplosudur ve Ülkeler

Bir önceki sorudan farklı olarak eğitim bu konuda istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Benzer durum hane geliri için de geçerlidir. Fakat genel olarak insanlara güvensizlik ile komplo teorilerine inanma arasında anlamlı bir ilişki vardır. İnsanları güvenilir bulanların %30,2'si Covid-19'u büyük güçlerin komplosu olarak görürken insanların genelde güvenilir olmadığını düşüneler arasında komplo olarak görenlerin oranı %47,3'e yükselmektedir ($\chi^2(1) = 7,013, p = ,008$). Yaşadıkları sömürge tecrübesi dolayısıyla Cezayir, Ürdün ve Filistin'de komplo teorilerine daha fazla prim verildiği anlaşılmaktadır.

% dâhilinde: Sizce insanların çoğunluğu güvenilir midir?

		Covid-19 büyük güçlerin bir komplosudur.		
		Hayır	Evet	Toplam
Sizce insanların çoğunluğu güvenilir midir?	Hayır	52,70%	47,30%	100,00%
	Evet	69,80%	30,20%	100,00%
Toplam		53,70%	46,30%	100,00%

$\chi^2(1) = 7,013, p = ,008$

Tablo 23- Covid-19 Büyük Güçlerin Bir Komplosudur ve Güven

İlginç bir durum bizde de Arap dünyasında mütedeyyin insanların, dinî bakımdan kuşkucu ya da inanmayan insanlara göre daha fazla komplo teorilerine inanma eğiliminde olduklarını görüyoruz ($\chi^2 (2) = 16,470, p = ,000$). Benzer şekilde ekonomik bakımdan dezavantajlı gruplarda da bu teorilere daha yüksek inanma eğilimi olduğunu görüyoruz. Çünkü dindar kesimler çoğunluk olmakla birlikte siyaset ve karar alma süreçlerinden dışlanması komplocu fikirlere rağbeti artırmaktadır.

COVID-19 NASIL ORTAYA ÇIKTI?

Komplocu düşüncenin etkisini bu soruda da görüyoruz. Anketi cevaplayanların %55'i, Covid-19'un laboratuvarında üretildiğini düşünüyor. Kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılaşma yok.

Covid-19'un Nasıl Ortaya Çıktığını Düşünüyorsunuz?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Doğal yollarla	582	37,9	45	45
	Laboratuvarında	711	46,3	55	100
	Toplam	1293	84,2	100	
Kayıp Veri	Sistem	242	15,8		
Toplam		1535	100		

Tablo 24- Covid-19'un Nasıl Ortaya Çıktığını Düşünüyorsunuz?

Diğer taraftan eğitim sınırda da olsa istatistiksel olarak anlamlı bir etki yapmaktadır. Sürpriz bir eğitim yükseldikçe bu virüsün doğal yollarla değil de doğal yollarla bulaştığını düşünenlerin oranı tabloda da görüldüğü şekilde artmaktadır. Örneğin ilköğretim mezunlarının %30,8'i laboratuvarında üretilmiştir derken, bu oran orta öğretimde %54,9'a, yüksek lisans ve üzerinde %59,4'e yükselmektedir ($\chi^2 (3) = 8,266, p = ,041$). Data, Arap ülkelerinde eğitilmiş kitle arasında komplo teorilerine ilginin hayli yüksek olduğunu da ortaya koymaktadır. Arap ülkelerinde hükümet ve halk arasındaki iletişimin zayıf ve şeffaf olmaması da ayrı öneme sahiptir. Örneğin virüsün ilk çıktığı zamanlarda Ürdün ve Mısır gibi ülkeler, koronavirüs bulaşmış insanların sayısını sansürlediler. Mısırlı yetkililerin hastaları bir yerden bir yere karanlıkta götürdüğünü gösteren videolar sosyal medyada dolaştı (Cohen, 2020b). Bu durum da aslında karşılıklı olarak yönetimler ve halkların güvensizliğinin pekişmesine neden olmuştur.

% dâhilinde: Eğitim Durumu

		Covid-19'un nasıl ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?		
		Doğal yollarla	Laboratuvarında	Toplam
Eğitim durumu	İlköğretim	69,20%	30,80%	100,00%
	Ortaöğretim	45,10%	54,90%	100,00%
	Üniversite	45,60%	54,40%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	40,60%	59,40%	100,00%
Toplam		45,00%	55,00%	100,00%

($\chi^2 (3) = 8,266, p = ,041$).

Tablo 25- Covid-19'un Nasıl Ortaya Çıktığını Düşünüyorsunuz? & Eğitim Durumu

Komple düşüncesi en üst gelir diliminde düşmektedir. Diğerler gelir dilimlerinin sonuçları birbirine yakın (%53- 57 arası) olmasına karşın, en üst gelir grubunda laboratuvarıda üretildiğine inanların oranı %29,6'ya gerilemektedir. Beklenildiği şekilde insanlara güven geriledikçe virüsün laboratuvarıda üretildiğine dair iddia güç kazanmaktadır.

% dâhilinde: Hanenin gelir durumu nedir?

Covid- 19'un nasıl ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?

		Doğal yollarla	Laboratuvarıda	Toplam
Yaş	En düşük gelir G.	42,60%	57,40%	100,00%
	Alt-orta	43,30%	56,70%	100,00%
	Orta	46,80%	53,20%	100,00%
	Üst-orta	43,20%	56,80%	100,00%
	En üst gelir G.	70,40%	29,60%	100,00%
Toplam		45,20%	54,80%	100,00%

Tablo 26- Covid-19'un Nasıl Ortaya Çıktığını Düşünüyorsunuz? & Hanenin Gelir Durumu

Gelecekte aç kalma korkusu yaşıyorum diyenler arasında da virüsün laboratuvarıda üretildiğini iddia edenlerin oranı yükselmektedir.

AŞI

Komple teorisyenlerinin iddialarından birisi de virüsün aşısının bulunduğu fakat gizlendiği şeklindedir.

Örneğin Türkler arasında aşının bulunduğunu düşünenlerin oranı %28'dir (Sayın ve Bozkurt, 2020). Arap ülkelerinde aşının bulunduğu fakat

gizlendiğini düşünenlerin %43,1'lik oranı Türkiye ortalamasının hayli üzerindedir. Filistin, Ürdün ve Cezayir'de virüsün laboratuvarıda üretildiğini düşünenlerin oranı diğerlerinden daha yüksektir. Buna karşılık Mısır ve Türkiye'de yaşayan Araçlar arasında virüsün doğal yollarla orta çıktığına inanç kısmen daha yüksektir.

Sizce Virüsün Aşısı Bulundu ve Bilerek Gizliyor Olabilirler mi?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	687	44,8	56,9	56,9
	Evet	520	33,9	43,1	100
	Toplam	1207	78,6	100	
Kayıp Veri	Sistem	328	21,4		
Toplam		1535	100		

Tablo 27- Sizce Virüsün Aşısı Bulundu ve Bilerek Gizliyor Olabilirler mi?

Erkekler, ilköğretim mezunları, işsizler, en alt gelir grubundakiler, genelde insanlara güvenmeyenler, insanların sadece kendi çıkarlarının peşinde olduğunu düşünenler, salgın sonrası işsiz kalanlar, gelecekte aç kalma-ihyaçlarını karşılayamama korkusu yaşayanlar virüsün aşısının bulunduğu fakat bilerek gizlendiği düşüncesine daha fazla katılma eğilimindedir.

EKONOMİK KAYGILAR VE DEĞİŞEN ÇALIŞMA DÜZENİ

Anketi cevaplayanların %56 gibi büyük bir çoğunluğu gelecek iki ayda temel ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı yaşadığını ifade etmektedir. Türkiye'de gelecek iki ayda temel ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı yaşayanların oranı %38'dir (Bozkurt, 2020). Arap dünyasında çeşitlenmiş ekonomik yapının olmaması, işçi sınıfının yeteri kadar tecrübeli ve esnek koşullarda çalışmaya alışkın olmamaları, siyasi anlamda yönetime güvenin azlığı, yönetimlerin ekonomik ve kalkınma performansının sorunlu olması insanların daha büyük endişe yaşamalarına neden olmaktadır. Yapılan bazı diğer çalı-

şmalar dar gelirli insanların ve azınlıkların virüsten çok daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır. Elbette bu durumun eşitsizlikleri çok daha fazla artırdığı söylenebilir (Purkayastha, 2020; Woertz, 2020). Örneğin Suriye, bu aşırı sosyo-ekonomik kırılma bağlamında, 22 Mart 2020'de ilk Covid-19 vakasını kaydetti. Nisan ayı sonunda Suriye, toplam 43 Covid-19 vakası kaydetti ve bu vakaların çoğu başkent Şam'da ve kırsal kesimlerinde yoğunlaşmıştı (Esber, 2020). Diğer bazı ülkeler ise şöyle sıralanabilir: Türkiye 11 Mart, Sudan 13 Mart, Libya 24 Mart ve Yemen 10 Nisan (Woertz, 2020:2).

Önümüzdeki 2 Ayda Temel İhtiyaçlarınızı Karşılama Konusunda Kaygı Yaşıyor musunuz?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	656	42,7	43,8	43,8
	Evet	842	54,9	56,2	100,0
	Toplam	1498	97,6	100	
Kayıp Veri	Sistem	37	2,4		
Toplam		1535	100,0		

Tablo 28- Önümüzdeki 2 Ayda Temel İhtiyaçlarınızı Karşılama Konusunda Kaygı Yaşıyor musunuz?

Önümüzdeki 2 ayda temel ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda kaygı yaşadığını söyleyenler en çok gençler arasında gözlenmektedir. Yaş ilerledikçe insanların birikimleri kısmen de artmakta ve aç kalma kaygısı gerilemektedir ($\chi^2(8) = 31,678, p = ,000$). Ekmek kazanma derindeki erkeklerde temel ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı kadınlardan daha fazladır. Bu durum ciddi bir belirsizlik ve huzursuzluk nedeni olabilir. Dolayısıyla krizin sürmesi farklı sosyal patlamalara kapı aralayacak potansiyel taşımaktadır.

Yaşa Göre Yakın Gelecek Kaygısı

% dâhilinde: Yaşa Göre Yakın Gelecek Kaygısı

Önümüzdeki 2 ayda temel ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda kaygı yaşıyor musunuz?

		Hayır	Evet	Toplam
Yaş	20 Yaş ve Altı	36,40%	63,60%	100,00%
	21-25	33,20%	66,80%	100,00%
	26-30	36,70%	63,30%	100,00%
	31-35	47,50%	52,50%	100,00%
	36-40	46,80%	53,20%	100,00%
	41-45	52,40%	47,60%	100,00%
	46-50	45,50%	54,50%	100,00%
	51-55	48,80%	51,20%	100,00%
	56 ve Üzeri	57,00%	43,00%	100,00%
Toplam		43,80%	56,20%	100,00%

Tablo 29- Yaşa Göre Yakın Gelecek Kaygısı

Diğer taraftan en çok aç kalma korkusu Türkiye'de yaşayan mülteci Araplar (%75), Irak (%70,6), Lübnan (%62,5), Yemen (%60,6), Filistin (%58,8) arasında yaşanmaktadır. En az kaygı duyanlar da Tunus (%27,5), Fas (36,4) ve Ürdün'dür (%36,6). Geçen yıl büyük protestolarla sarsılan, ABD işgali, IŞİD saldırısı, mezhepsel bölünme yaşayan petrol ülkesi Irak'ta kaygının çok yüksek olması sürpriz değildir. Benzer protesto ve sorunların yaşandığı Lübnan'da da kaygı fazladır (%62,5). Aynı şekilde büyük bir iç savaş yaşayan Yemen'de insanlar geleceğe güvencle bakamamaktadır.

Ülkeye Göre Yakın Gelecek Kaygısı

% dâhilinde: Yaşanan Ülke

Önümüzdeki 2 ayda temel ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda kaygı yaşıyor musunuz?

		Hayır	Evet	Toplam
Yaşanan Ülke	Irak	29,40%	70,60%	100,00%
	Mısır	46,00%	54,00%	100,00%
	Cezayir	57,80%	42,20%	100,00%
	Ürdün	63,40%	36,60%	100,00%
	Libya	44,70%	55,30%	100,00%
	Tunus	72,50%	27,50%	100,00%
	Fas	63,60%	36,40%	100,00%
	Lübnan	37,50%	62,50%	100,00%
	Yemen	39,40%	60,60%	100,00%
	Filistin B.	41,20%	58,80%	100,00%
	Türkiye Arapları	25,00%	75,00%	100,00%
	Diğer	39,30%	60,70%	100,00%
Toplam		43,80%	56,20%	100,00%

Tablo 30- Ülkeye Göre Yakın Gelecek Kaygısı

EĞİTİM DURUMUNA GÖRE YAKIN GELECEK KAYGISI

Bunun yanında eğitim oranı geriledikçe gelecek iki ay içinde temel ihtiyaçlarını karşılayamama korkusunun daha da arttığını görüyoruz. Özellikle de ortaöğretim derecesine sahip olanların %69,2'si kaygılı olduğunu söylerken, bu oran yüksek lisans ve üzeri eğitime sahip olanlar arasında yüzde % 43,4'tür.

% dâhilinde: Eğitim Durumu

		Önümüzdeki 2 ayda temel ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda kaygı yaşıyor musunuz?		
		Hayır	Evet	Toplam
Eğitim Durumu	İlköğretim	39,40%	60,60%	100,00%
	Ortaöğretim	30,80%	69,20%	100,00%
	Üniversite	43,30%	56,70%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	56,60%	43,40%	100,00%
Toplam		43,80%	56,20%	100,00%

(χ^2 (3)= 35,899, p= ,000).

Tablo 31- Temel İhtiyaçları Karşılama Kaygısı ve Eğitim Durumu

Yine beklenildiği şekilde gelecek iki ay içinde temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktan en çok korkanlar, işsizler (%66,9), kendi işini yapanlar (%66,4), özel sektör çalışanları (%61,5) ve öğrencilerdir (%58,8). En az kaygı duyanlar da emekliler (%39,5) ve kamuda maaşlı çalışanlar (%48,8)'dir. Elbette gelir seviyesi de temel ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısında son derece etkilidir (χ^2 (4)= 116,57, p= ,000). En alt gelir grubunda kaygılı olduğunu söyleyenlerin oranı %76,8'dir. Ancak üst gelir grupları da kaygısız değildir. Nitekim en üst gelir grubunun da %50'si bu kaygıyı taşıdığını ifade etmektedir. Çünkü salgın dolayısıyla bazı yiyecek maddelerine ulaşamamaktan birçok ülkede insanlar endişe duymuşlardır. Benzer endişeler pandeminin başında Türkiye'de de görülmüştür.

Çalışma Durumuna Göre Gelecek Kaygısı

		Önümüzdeki 2 ayda temel ihtiyaçlarınızı karşılama konusunda kaygı yaşıyor musunuz?		
		Hayır	Evet	Toplam
Ne iş yapıyorsunuz?	Kendi işi	33,60%	66,40%	100,00%
	Kamuda maaşlı	51,20%	48,80%	100,00%
	Özel sektör	38,50%	61,50%	100,00%
	Öğrenci	41,30%	58,80%	100,00%
	İşsiz	33,10%	66,90%	100,00%
	Ev hanımı	44,40%	55,60%	100,00%
	Emekli	60,50%	39,50%	100,00%
	Diğer	43,50%	56,50%	100,00%
Toplam		43,80%	56,20%	100,00%

(χ^2 (7)= 30,142, p= ,000).

Tablo 32- Temel İhtiyaçları Karşılama Kaygısı ve Eğitim Durumu

İnsanlara genel güven düzeyi ile temel ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2(1) = 12,564, p = ,000$). İnsanlara güven ne kadar düşük ise kaygıda o kadar yüksektir. Özellikle salgın sonrasında işsiz kalanlar (%77,7) ya da işini kaybetmekten korkanlar (%74,1) arasında kaygı en üst seviyededir.

COVID-19, İSTİHDAM VE İŞSİZLİK KAYGISI

Arap dünyasında işsizlik yaygın bir sorundur. Bazı ülkelerde işsizlik çift rakamlı sayıları bulmakta ve genç işsizliği ise daha fazla olmaktadır.

Petrol zengini ülkeler bile işsizlik sorununu tam çözememişlerdir. Örneğin, 2020 Dünya Bankası (2020) rakamlarına göre işsizlik Mısır'da %10, Cezayir'de %11,5, Irak'ta %13, Libya'da %19, Fas'ta %9, Ürdün'de %15 ve Umman'da %2,5 görülmektedir. Ancak genç işsizliği iki üç kat

daha kötü durumdadır: Mısır ve Cezayir'de %30, Irak'ta %25, Libya'da %50, Fas'ta %22, Ürdün'de %35 ve Umman'da %14 görülmektedir. Dolayısıyla anketi cevaplayanların %20,1'i salgın sonrasında işsiz kaldıklarını, %11,4'ü zaten işsiz olduğunu, %18,3'ü de gelecekte işini kaybetme korkusu yaşadığını ifade etmiştir. İş konusunda en çok kaygı 21-45 yaş grubunda yaşanmaktadır. Covid-19 sonrası işsiz kaldım diyenler de en çok 21-30 yaş arasındadır.

İş Konusunda

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	İş konusunda kaygım yok.	536	34,9	39,3	39,3
	Covid-19 sonrası işsiz kaldım.	274	17,9	20,1	59,4
	Zaten işsizdim.	156	10,2	11,4	70,9
	Gelecekte işimi kaybetme kaygısı yaşıyorum.	250	16,3	18,3	89,2
	Diğer	147	9,6	10,8	100
	Toplam	1363	88,8	100	
Kayıp Veri	Sistem	172	11,2		
Toplam		1535	100		

($\chi^2(32) = 211,986, p = ,000$)

Tablo 33- İş Kaygısı

Bunun yanında salgın sonrasında en çok işsiz kaldığını söyleyenler, Türkiye'de yaşayan mülteci Araplardır (%47,5). Bunu %30 ile Yemen, %26,7 ile Filistin, %25 ile Lübnan, %23,9 ile Mısır, %23,4 ile Ürdün izlemektedir. Zaten işsizdim diyenler de en çok Faslılar arasındadır (%25,9). Gelecekte işini kaybetme kaygısında da Mısırlılar (%26 ile) başı çekmektedir. İş konusunda kaygı duymayan ülkeler Filistin (%60) ve peşinden Cezayir (%57) gelmektedir.

Ülkelere Göre İş Konusunda Kaygı

		İş konusunda kaygım yok	Covid-19 sonrası işsiz kaldım	Zaten işsizdim	Gelecekte işimi kaybetme kaygısı yaşıyorum	Diğer	Toplam
		37,70%	19,70%	12,30%	20,60%	9,70%	100,00%
Yaşanan Ülke	Irak	31,40%	23,90%	8,10%	26,00%	10,60%	100,00%
	Mısır	57,10%	10,20%	12,20%	5,90%	14,60%	100,00%
	Cezayir	34,40%	23,40%	17,20%	17,20%	7,80%	100,00%
	Ürdün	42,90%	22,90%	5,70%	11,40%	17,10%	100,00%
	Libya	50,00%	7,90%	13,20%	18,40%	10,50%	100,00%
	Tunus	37,00%	18,50%	25,90%		18,50%	100,00%
	Fas	33,30%	25,00%	16,70%	20,80%	4,20%	100,00%
	Lübnan	33,30%	30,00%	10,00%	23,30%	3,30%	100,00%
	Yemen	60,00%	26,70%		13,30%		100,00%
	Filistin B.	11,40%	45,70%	14,30%	20,00%	8,60%	100,00%
	Türkiye Arapları	41,70%	20,80%	16,70%	12,50%	8,30%	100,00%
	Diğer	39,30%	20,10%	11,40%	18,30%	10,80%	100,00%
Toplam		43,80%	56,20%	100,00%			

(χ^2 (44)= 138,274, p= ,000)

Tablo 34- Ülkelere Göre İş Konusunda Kaygı

Salgın en çok ilk ve ortaöğretim mezunlarını işsiz bırakmış görünmektedir. Ortaöğretim mezunlarında "salgın sonrası işsiz kaldım" diyenlerin oranı %33,5 iken, yüksek lisans ve üzeri eğitim alanlarda %7,5'a inmektedir. Özellikle yüksek vasıflı işlerde uzaktan çalışmanın yapılabilmesi, bu tür beyaz yakalı işleri bedenen yapılan işlerden daha az etkilemiştir. Nitekim yüksek lisans ve üzeri eğitime sahip olanların %60,9'u "iş konusunda bir kaygım yok" cevabını vermektedir. Yine eğitim ile işsizlik arasında da güçlü bir ilişki görülmektedir. Veriler, Arap dünyasında eğitimin istidam üzerinde son derece önemli fark yarattığını ortaya koymaktadır.

Mesleğe Göre İş Konusunda Kaygı

% dâhilinde: Ne iş yapıyorsunuz?

		İş konusunda kaygım yok	Covid-19 sonrası işsiz kaldım	Zaten işsizdim	Gelecekte işimi kaybetme kaygısı yaşıyorum	Diğer	Toplam
Ne iş yapıyorsunuz?	Kendi işi	23,50%	46,10%	3,90%	20,60%	5,90%	100,00%
	Kamuda maaşlı	74,90%	6,00%		12,10%	7,00%	100,00%
	Özel sektör	26,50%	23,90%	2,70%	44,30%	2,70%	100,00%
	Öğrenci	19,50%	14,10%	24,30%	11,90%	30,30%	100,00%
	İşsiz	2,50%	48,80%	42,10%	4,10%	2,50%	100,00%
	Ev hanımı	9,80%	30,30%	36,10%	13,10%	10,70%	100,00%
	Emekli	26,30%	7,90%	10,50%	5,30%	50,00%	100,00%
	Diğer	47,50%	18,00%	1,60%	16,40%	16,40%	100,00%
Toplam		39,30%	20,10%	11,40%	18,30%	10,80%	100,00%

(χ^2 (12)= 106,463, p= ,000)

Tablo 35- Eğitim Seviyesine Göre İş Konusunda Kaygı

Türkiye'de olduğu gibi Arap dünyasında da en çok kamuda çalışanlar "işsizlik konusunda bir endişem yok" cevabını vermektedir (%74,9). Diğer taraftan en çok özel sektörde çalışanlar işini kaybetmekten korkmaktadır (%44,3). "İşsizim" diyenlerin ise yarıya yakını (%48,8) Covid-19 salgını sonrasında işsiz kaldığını belirtmektedir. İşsizlik tahmin edileceği şekilde alt gelir gruplarının sorunudur. Hanenin geliri yükseldikçe işsizliğin sorun olmaktan çıktığına tanık olunmaktadır ($\chi^2(16) = 194,947, p = ,000$).

Mesleğe Göre İş Konusunda Kaygı

% dâhilinde: Ne iş yapıyorsunuz?

İş Konusunda

	İş konusunda kaygım yok.	Covid-19 sonrası işsiz kaldım.	Zaten işsizdim.	Gelecekte işimi kaybetme kaygısı yaşıyorum.	Diğer	Toplam
Ne iş yapıyorsunuz?						
Kendi işi	23,50%	46,10%	3,90%	20,60%	5,90%	100,00%
Kamuda maaşlı	74,90%	6,00%		12,10%	7,00%	100,00%
Özel sektör	26,50%	23,90%	2,70%	44,30%	2,70%	100,00%
Öğrenci	19,50%	14,10%	24,30%	11,90%	30,30%	100,00%
İşsiz	2,50%	48,80%	42,10%	4,10%	2,50%	100,00%
Ev hanımı	9,80%	30,30%	36,10%	13,10%	10,70%	100,00%
Emekli	26,30%	7,90%	10,50%	5,30%	50,00%	100,00%
Diğer	47,50%	18,00%	1,60%	16,40%	16,40%	100,00%
Toplam	39,30%	20,10%	11,40%	18,30%	10,80%	100,00%

($\chi^2(28) = 960,340, p = ,000$)

Tablo 36- Mesleğe Göre İş Konusunda Kaygı

GEÇİMİ TEMİN KONUSUNDA KAYGI

Covid-19 salgını bütün dünyada nüfusun önemli bir bölümünde geçimini temin konusunda kaygı yarattı. Temel yaşam pratiklerinin değiştiği salgın döneminde üretim ilişkilerinde de dönüşüm yaşanmıştır. Bu süreçte evden çalışma, vardiyalı çalışma ve hatta bazı iş kollarında üretimin tamamen durdurulması insanların geçimlerini temin etme konusunda kaygı yaşamalarına neden olmuştur.

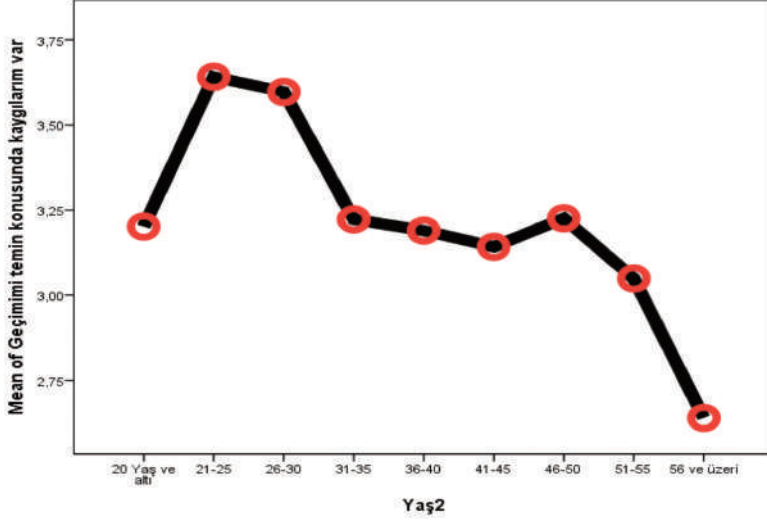
Geçimimi Temin Konusunda Kaygılarım Var

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli				
Kesinlikle katılmıyorum	185	12,1	12,5	12,5
Katılmıyorum	303	19,7	20,4	32,9
Kararsızım	240	15,6	16,2	49,1
Katılıyorum	433	28,2	29,2	78,2
Kesinlikle katılıyorum	323	21	21,8	100
Toplam	1484	96,7	100	
Kayıp Veri				
Sistem	51	3,3		
Toplam	1535	100		

Tablo 37- Geçimimi Temin Konusunda Kaygılarım Var

Data geçimini temin konusunda bu soruda da 21-30 yaş arasındır.30'lu yaşlardan sonra kısmi bir gerileme vardır. En düşük oran ise 56 yaş ve üzerinde olanlardır. Cinsiyet ve medeni durum anlamlı bir farklılaşma yaratmamaktadır.

Yaşa Göre Geçimini Temin Konusunda Kaygıları Olanlar

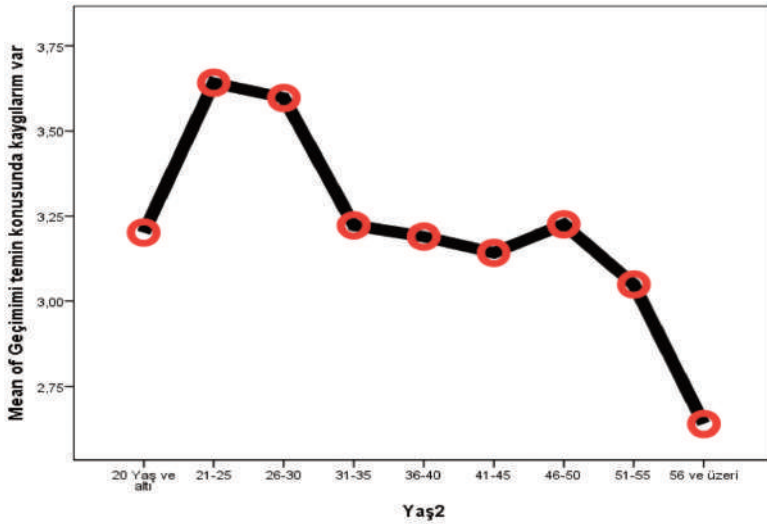

$$f(8)=6,880,P=000$$

Tablo 38- Yaşa Göre Geçimini Temin Konusunda Kaygıları Olanlar

İlgili grafikte de görüldüğü gibi en çok geçim kaygısı yaşayanlar bu soruda da Türkiye'de yaşayan Araplar olmuştur. Türkiye'de yaşayan Araplar, göçmen olarak yabancı bir ülkede hayatlarını sürdürdüklerinden geçim konusundaki kaygının yüksekliği kabul edilebilir bir orandır. Ancak diğer ülkeler değerlendirildiğinde Lübnan, Filistin, Irak ve Mısır görece geçim kaygısı yüksek ülkelerdir. Cezayir ve Tunus diğer ülkeler göre daha düşük geçim kaygısı yaşamaktadır.

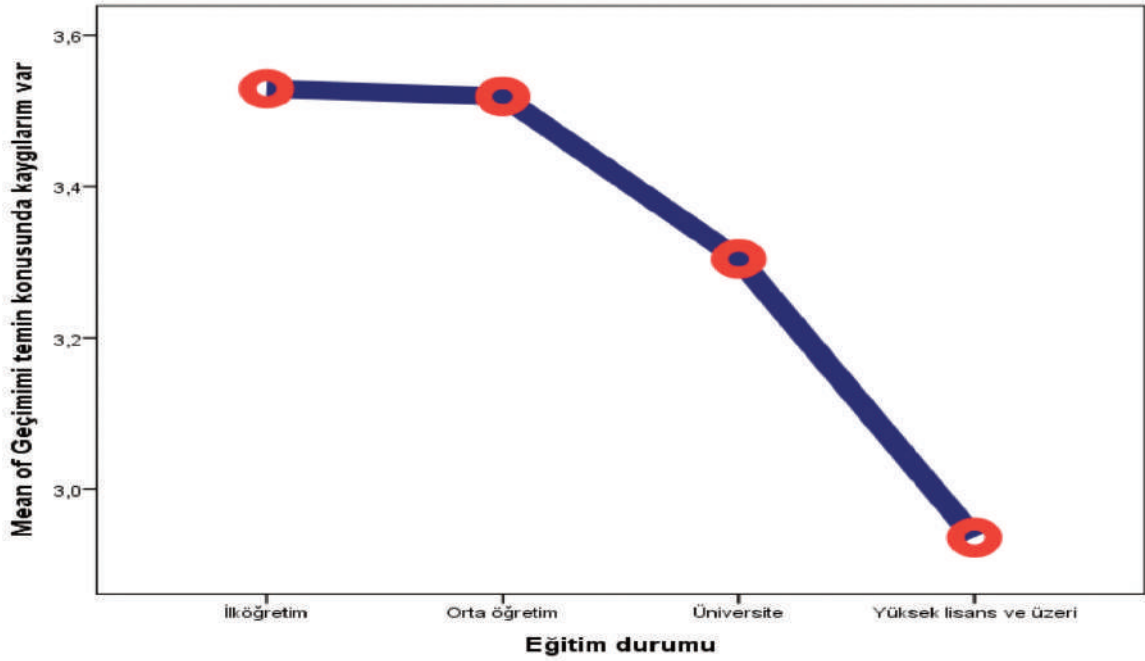
Yaşanılan Ülkeye Göre Geçimini Temin Konusunda Endişeli Olanlar

$$f(11)= 9,723,P=000$$

Tablo 39- Yaşanılan Ülkeye Göre Geçimini Temin Konusunda Endişeli Olanlar

Eğitim durumuna ilişkin grafik en yüksek kaygının ilk ve ortaöğretim mezunları arasında olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe geçim temini konusunda kaygıların azaldığı görülmektedir. Yine daha önceki soruya verilen cevaba paralel biçimde bu soruda da geçimini temin konusunda en fazla kaygı duyanlar işsizler olmasına karşın, en az kaygı duyanlar kamuda istihdam edilenler ve emeklilerdir.

$$f(3) = 9,344, P=000$$

Tablo 40- Geçim Kaygısı ve Eğitim

MEVCUT BİRİKİM

Türkiye datasında insanların %31,3'ü hiç birikimim yok; %33'ü ise en fazla birkaç ay idare eder diyordu. Arap datasında, hiç birikimim yok diyenlerin oranı %52'ye çıkmaktadır. %25,8'i ise en fazla birkaç ay idare eder cevabını vermektedir. Bir diğer ifadeyle anketi cevaplayanların %77,8'i birkaç ay gelir elde etmezse açlık riski ile karşı karşıyadır. Birikim yaş ile de ilişki. Doğal olarak yaş ilerledikçe birikimde bir artış olmaktadır. Beklenildiği gibi genç çalışanlar daha fazla hiç birikimim yok demektedirler.

Mevcut Birikiminiz, Sizin Hayatınızı Çalışmaksızın Ne Kadar Daha Sürdürmenize Yardımcı Olur?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hiç birikimim yok	720	46,9	52	52
	En fazla birkaç ay	357	23,3	25,8	77,8
	Yaklaşık bir yıl idare edebilirim	58	3,8	4,2	81,9
	Bir yıldan fazla idare eder	51	3,3	3,7	85,6
	Geçim sorunum olacağını düşünmüyorum	199	13	14,4	100
	Toplam	1385	90,2	100	
Kayıp Veri	Sistem	150	9,8		
Toplam		1535	100		

Tablo 41- Mevcut Birikiminiz, Sizin Hayatınızı Çalışmaksızın Ne Kadar Daha Sürdürmenize Yardımcı Olur?

Ülkelere göre karşılaştığımızda “hiç birikimim yok” cevabını verenler en yüksek oranla Türkiye’de yaşayan mülteci Araplardır (%67,6). Bunu %64,7 ile Filistin’de yaşayanlar izlemektedir. Ürün, Cezayir ve Mısır’da anketi cevaplayanların yarısından fazlası hiç birikimlerinin olmadığını ifade etmektedirler.

Ülkelere Göre İş Konusunda Kaygı

% dâhilinde: Yaşanan Ülke

Mevcut birikiminiz, sizin hayatınızı çalışmaksızın ne kadar daha sürdürmenize yardımcı olur?

	Hiç birikimim yok	En fazla bir kaç ay	Yaklaşık bir yıl idare edebilirim	Bir yıldan fazla idare eder	Geçim sorunun olacağını düşünmüyorum	Toplam
Yaşanan Ülke						
Irak	49,90%	29,90%	4,20%	3,10%	13,00%	100,0%
Mısır	50,60%	25,60%	5,40%	3,40%	15,00%	100,0%
Cezayir	55,10%	21,60%	2,90%	5,30%	15,10%	100,0%
Ürdün	57,60%	21,20%	3,00%	3,00%	15,20%	100,0%
Libya	47,10%	20,60%	2,90%	11,80%	17,60%	100,0%
Tunus	50,00%	27,50%	2,50%	2,50%	17,50%	100,0%
Fas	48,00%	20,00%	4,00%		28,00%	100,0%
Lübnan	43,50%	39,10%	4,30%	4,30%	8,70%	100,0%
Yemen	46,90%	25,00%	3,10%	3,10%	21,90%	100,0%
Filistin B.	64,70%	17,60%			17,60%	100,0%
Türkiye Arapları	67,60%	17,60%	5,90%		8,80%	100,0%
Diğer	63,00%	22,20%	7,40%	7,40%		100,0%
Toplam	52,00%	25,80%	4,20%	3,70%	14,40%	100,0%

Tablo 42- Mevcut Birikim ve Ülkeler

Eğitim, bu soruda da önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. İlköğretim ve altı eğitime sahip olanlar arasında hiç birikimim yok diyenler %80 gibi bir orana çıkmaktadır. Eğitim arttıkça “birikimim yok” diyenlerin oranları gerilemektedir. “Birikimim yok” diyenler ortaöğretimde %64,1, üniversite eğitiminde %53, yüksek lisans ve üzerinde %35,5’e gerilemektedir. “Geçim sorunun olacağını sanmıyorum” diyenlerin oranları ise lisans seviyesinde %14, yüksek lisan ve doktora seviyesinde %17’dir. Eğitim yaşam koşullarında anlamlı bir farklılaşma yaratmaktadır.

% dâhilinde:

Eğitim Durumu

Mevcut birikiminiz, sizin hayatınızı çalışmaksızın ne kadar daha sürdürmenize yardımcı olur?

	Hiç birikimim yok	En fazla bir kaç ay	Yaklaşık bir yıl idare edebilirim	Bir yıldan fazla idare eder.	Geçim sorunun olacağını düşünmüyorum.	Toplam
Eğitim Durumu						
İlköğretim	80,00%	13,30%			6,70%	100,00%
Ortaöğretim	64,10%	20,90%	1,80%	0,50%	12,70%	100,00%
Üniversite	53,00%	25,70%	4,10%	3,10%	14,00%	100,00%
Yüksek lisans ve üzeri	35,50%	31,30%	6,80%	8,70%	17,70%	100,00%
Toplam	52,00%	25,80%	4,20%	3,70%	14,40%	100,00%

Tablo 43- Mevcut Birikim ve Eğitim Durumu

İşsizlerin %73,5'i, ev hanımlarının %61,7'si "hiç birikimim yok" cevabını vermektedir. Görece durumları iyi olanlar %33,3 oranıyla emeklilerdir. İnsanların sosyoekonomik durumları ile "insanlara genel güven" arasında belirgin bir ilişki var. Gelir azaldıkça ya da yaşam koşulları zorlaştıkça insanlara genel güven oranında da gerileme görülmektedir.

EVDEN ÇALIŞMA, VERİMLİLİK VE DİJİTALLEŞME

Pandemi çalışma koşullarında ve çalışma mekânlarında acil yeni düzenlemelerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu düzenlemelerin en önemlisi insanlar arasında mesafe oluşturulabilmesi için vardiyalı çalışma sisteminin genişletilmesi, evden çalışma ve online çalışmaya yoğun şekilde başvurulmasıdır. Aynı zamanda özellikle Arap ülkelerinde seyahat yasakları salgının yayılımını engellemek için etkin bir halk sağlığı aracı olarak kullanılmıştır (Alabdulkarim vd.:2020). Salgının yayılımının engellenmesi amacıyla oluşturulan bu tedbirler üretim ilişkilerini değiştirdiği gibi tüketimde de önemli değişiklikler olmuştur. Üretim alanında birçok sektörde emek gücü yerine hızla sermayenin ikame edilmesi gerekmiştir. Bu değişim tabii ki teknolojik altyapı ile de yakından ilgilidir. Bu süreçte yeni üretim ilişkilerinde kendine yer bulamayan önemli sayıdaki işçi kesimi işsiz kalacaktır (Cebeci:2020b). Ancak Petrol zengini Arap ülkelerinin birçoğunda ülke dışından gelen göçmen işçilerin istihdam edilmesi bu işlerin

sendikal haklarının olmaması işsizliğe karşı direnecek bir sınıf oluşumunun olmadığını da göstermektedir (Hanieh, 2011). Ayrıca Arap dünyasındaki ülkelerden gelen bu işçilerin kendi ülkelerindeki ailelerine gönderdikleri işçi dövizlerindeki düşüşler de Arap coğrafyasında tüketicinin daralacağını göstermektedir. Temel gelirden yoksun kalan bu kesim talebin çökmesine neden olacaktır.

Tüketimle ilgili gelişmeler gözlemlendiğinde pandemi ile gelen karantina uygulamalarının online alışverişlerde artışa neden olduğunu göstermektedir. Arap dünyasında da "pandemi sonrasında internette yapılan alışverişlerde artış olduğunu" söyleyenlerin oranları %30'a yakındır (%29,6). Dijital teknolojiler başlangıçta ağırlıklı olarak gençler tarafından kullansa bile günümüzde özellikle akıllı telefonların kullanımının yaygınlaşması sonrasında herkesin hayatının parçası hâline gelmiştir. Dolayısıyla online ticaretteki artış ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

İnternette Online Alışveriş Arttı

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	1013	66	70,4	70,4
	Evet	426	27,8	29,6	100
	Toplam	1439	93,7	100	
Kayıp Veri	Sistem	96	6,3		
Toplam		1535	100		

Tablo 44- İnternette Online Alışveriş Arttı

Görece online ticaretin arttığını söyleyen ülkeler, Tunus (%35,9), Mısır (%34,5), Ürdün (%34,5) ve Cezayir'dir (%30,9). En düşük olan ülkeler Lübnan (%13) ve Filistin'dir (%6,3). Cinsiyet faktörü alışverişte ülkelerin çoğunda önemli bir faktördür. Nitekim Arap dadasında da kadınların pandemi sonrasında online ticaretlerinde erkeklere göre belirgin bir artış vardır. Kadınların %33,ü internette online alışverişim arttı derken bu oran erkeklerde %25,9'dur ($\chi^2 (1) = 9,448, p = ,002$). Nitekim elektronik ticaret artışının en çok emekliler ve ev hanımları arasında olduğunu görülmektedir.

% dâhilinde: Cinsiyet

		İnternette online alışverişim arttı		
		0	1	Toplam
Cinsiyet	Kadın	80,00%	13,30%	
	Erkek	64,10%	20,90%	1,80%
Toplam		52,00%	25,80%	4,20%

Tablo 45- Online Alışveriş ve Cinsiyet

Diğer taraftan eğitim düzeyinin yükselişi elektronik okuryazarlığı artırdığı için, online ticaret artışını olumlu yönde etkilen bir başka faktördür ($\chi^2 (3) = 17,137, p = ,001$). Benzer durum internet kullanım sıklığının artışı için de geçerlidir ($\chi^2 (2) = 14,851, p = ,001$). Elektronik ticaret artışında bir başka etkili faktör de hanenin gelir durumudur. Alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına doğru çıktıkça, internette online alışverişim arttı diyenlerin oranlar istikrarlı biçimde yükselmektedir. Örneğin en alt gelir grubunun %29,8'i "online alışverişim arttı" derken, en üst gelir grubunda %40,6'dır ($\chi^2 (4) = 23,396, p = ,000$).

İnsanların yaşadıkları yer pandemi sonrası elektronik ticaret artışında bir başka etkili faktördür. Yerleşim yeri büyüdükçe elektronik ticaret artışı da artmaktadır. Örneğin köylerde yaşayanlar arasında %16,8 olan elektronik ticaret artışı, kasabalarda %29,6'ya, şehirlerde %30,7'ye, metropollerde %32,8'e çıkmaktadır.

% dâhilinde: Şu Anda Yaşadığınız Yer

		İnternette online alışverişim arttı		
		0	1	Toplam
Şu anda yaşadığınız yer	Büyükşehir	67,20%	32,80%	100,00%
	Şehir	69,30%	30,70%	100,00%
	Kasaba	70,40%	29,60%	100,00%
	Köy	83,20%	16,80%	100,00%
	Diğer	91,70%	8,30%	100,00%
Toplam		70,40%	29,60%	100,00%

($\chi^2 (4) = 17,466, p = ,002$).

Tablo 46 Online Alışveriş ve Yaşanan Yer

İŞLERİ YAPMA BİÇİMİNDE DEĞİŞME

Pandemi bütün dünyada insanların işlerini yapma biçimlerini değiştirmiştir. Arap dünyasında da katılımcıların %83,6'sı işlerini yapma biçiminin değiştiğini ifade etmektedir. Katılımcıların sadece %16,4'ü "hayır" cevabını vermektedir.

İşlerinizi Yapma Biçiminizde Değişiklik Oldu mu?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	236	15,4	16,4	16,4
	Evet	1201	78,2	83,6	100
	Toplam	1437	93,6	100	
Kayıp Veri	Sistem	98	6,4		
Toplam		1535	100		

Tablo 47- İşlerinizi Yapma Biçiminizde Değişiklik Oldu mu?

Pandemi çoğunluğun iş yapma şeklini değiştirmiş olsa da, lisans ve üzeri eğitime sahip olanlar arasında işlerini yapma biçimindeki değişme diğerlerinden kısmen daha fazladır. Benzer şekilde internet kullanım sıklığı da bir başka anlamlı göstergedir.

% dâhilinde: Eğitim Durumu

İşlerinizi yapma biçiminizde değişiklik oldu mu?

		0	1	Toplam
Eğitim Durumu	İlköğretim	25,00%	75,00%	100,00%
	Ortaöğretim	24,10%	75,90%	100,00%
	Üniversite	14,50%	85,50%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	15,30%	84,70%	100,00%
Toplam		16,40%	83,60%	100,00%

Tablo 48- İşlerinizi yapma biçimindeki değişiklik ve eğitim durumu

En büyük değişme kendi işini yapanlar arasında olmuştur. Bunu özel sektör çalışanları ve kamuda maaşlı çalışanlar ve öğrenciler izlemektedir. En az değişim de ev hanımları ve emekliler arasındadır.

% dâhilinde: Ne iş yapıyorsunuz?

İşlerinizi yapma biçiminizde değişiklik oldu mu?

		0	1	Toplam
Ne iş yapıyorsunuz?	Kendi işi	9,20%	90,80%	100,00%
	Kamuda maaşlı	13,00%	87,00%	100,00%
	Özel sektör	12,00%	88,00%	100,00%
	Öğrenci	18,40%	81,60%	100,00%
	İşsiz	20,20%	79,80%	100,00%
	Ev hanımı	36,20%	63,80%	100,00%
	Emekli	35,90%	64,10%	100,00%
	Diğer	11,10%	88,90%	100,00%
Toplam		16,40%	83,60%	100,00%

Tablo 49- İşlerinizi Yapma Biçimindeki Değişiklik ve İş Durumu

Covid-19 pandemisinin getirdiği karantina ve riskler, evden/uzaktan çalışmayı teşvik eden bir unsur olmuştur. Özellikle işleri online çalışmaya uygun olanlar, diğerlerinden daha az olumsuz etkilenmişlerdir. Katılımcıların sadece %30,1'i işlerinin uzaktan/evden çalışmaya uygun olduğunu ifade etmektedir. %69,9'u ise hayır cevabını vermiştir.

İşiniz Home Office/Online Çalışmaya Uygun mu?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	934	60,8	69,9	69,9
	Evet	403	26,3	30,1	100
	Toplam	1337	87,1	100	
Kayıp Veri	Sistem	198	12,9		
Toplam		1535	100		

Tablo 50- İşiniz Home Office/Online Çalışmaya Uygun mu?

İlgili tabloda da görüldüğü şekilde eğitim işlerin evden yapılabilme imkânını önemli ölçüde etkilemektedir. İlköğretim mezunlarının sadece %11,5'i işlerinin online çalışmaya uygun olduğunu söylemelerine karşın orta öğretimin %16,4'ü, lisans eğitiminin %28,5'i lisansüstü eğitim derecesine sahip olanların da %48,5'i işlerini online çalışmaya uygun demektedir. Gelirle ilişkili bir başka değişken olan gelir artışına göre de işlerin online çalışmaya uygun olduğunu söyleyenlerin oranları yükselmektedir.

% dâhilinde: Eğitim Durumu

		İşiniz home office/online çalışmaya uygun mu?		
		Hayır	Evet	Toplam
Eğitim Durumu	İlköğretim	88,50%	11,50%	100,00%
	Ortaöğretim	83,60%	16,40%	100,00%
	Üniversite	71,50%	28,50%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	51,50%	48,50%	100,00%
Toplam		69,90%	30,10%	100,00%

Tablo 51- Home Office/Online Çalışma ve Eğitim Durumu

Yine işlerin online çalışmaya uygunluğu iş konusunda kaygıyı kısmen de olsa azaltan bir faktördür. Diğer taraftan katılımcıların %60'ı "işlerinin online çalışmaya uygun olmadığını" söylemesine karşın, %17'si "verimliliklerinin azaldığını", %15'i "verimliliklerinin değişmediği" %7,5'i ise "verimliliklerinin arttığını" söylemektedir. Bu durum Türkiye datası ile benzerlik göstermektedir (Bozkurt, 2020). Online çalışanlarının çoğunluğu bu yeni çalışma şekline hazırlıksız yakalanmışlardır ve çoğunluğu zorunluluktan bu yöntemi kullanmaktadır. Dolayısıyla çoğunluk itibarıyla yapılan işlerde verimlilik azalışı görülmektedir. Buna karşılık görece küçük bir grup da verimliliklerinin arttığını ifade etmektedirler.

Online İş Yapıyorsanız Eğer 1-Verimliliğiniz Azaldı

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Verimlilik azaldı	187	12,2	17,1	17,1
	Değişmedi	168	10,9	15,4	32,5
	Arttı	82	5,3	7,5	40
	Online çalışmıyorum	656	42,7	60	100
	Toplam	1093	71,2	100	
Kayıp Veri	Sistem	442	28,8		
Toplam		1535	100		

Tablo 52- Online İş Yapıyorsanız Eğer 1-Verimliliğiniz Azaldı

Online çalışanlar ve öğrenciler verimliliklerinin düştüğünü söylemelerine rağmen, anketi cevaplayanların %88,2'i evden çalışmanın teşvik edilmesini gerektiğini söylemektedir. Cinsiyet ve yaş grupları arasında da benzer tutumlar söz konusudur. Ülkeler arasında ise online çalışmaya yönelik tutumda kısmi bir farklılaşma vardır. Evliler, bekarlara göre online çalışmaya daha olumlu yaklaşmaktalar.

Ülkemde Uzaktan/Online Çalışma Teşvik Edilmelidir

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	167	10,9	11,8	11,8
	Evet	1244	81,0	88,2	100,0
	Toplam	1411	91,9	100,0	
Kayıp Veri	Sistem	124	8,1		
Toplam		1535	100,0		

Tablo 53- Ülkemde Uzaktan/Online Çalışma Teşvik Edilmelidir

Eğitim, online iş yapma becerilerini artırmaktadır. Biraz da bunun neticesinde eğitim düzeyi arttıkça "online çalışma desteklenmelidir" diyenlerin oranları artmaktadır. Salgın insanların kapalı ortamlarda bir arada çalışmalarının riskini artırmıştır. İş yerlerinde robotların kullanımının bu riski hafifleteceğine dair görüşler ileri sürülmektedir. Ancak artan işsizlik kaygısı dolayısıyla çalışma hayatında daha fazla robot kullanımı konusuna toplumun üçte ikisine yakını (%64,7) karşı çıkmaktadır. Üçte birinden biraz fazlası (%35,3) daha fazla robot kullanımının teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Çalışma Hayatında Daha Fazla Robot Kullanımı Teşvik Edilmelidir

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	848	55,2	64,7	64,7
	Evet	463	30,2	35,3	100,0
	Toplam	1311	85,4	100,0	
Kayıp Veri	Sistem	224	14,6		
Toplam		1535	100,0		

Tablo 54- Çalışma Hayatında Daha Fazla Robot Kullanımı Teşvik Edilmelidir

Çalışma hayatında robot kullanımının teşviki konusundan en olumlu yaklaşan yaş grupları henüz çalışma hayatında olmayan 20 yaş ve altı gençler (%47,4) ve yine çoğunluğu çalışma hayatının dışında olan 56 yaş üzerinde olanlardır (%44,3). Kadınlar ve erkeklerin görüşleri birbirine yakındır. Teşvik konusunda lisansüstü eğitimde kısmi bir artış olsa bile, aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratacak kadar büyük değildir.

Yapılan işe göre cevaplar ayrıştırıldığında beklenildiği şekilde en az destek işsizlerden gelmektedir (%23,6). Çünkü modern tarih boyunca insanların en büyük kaygısı makinaların işlerini alacakları konusunda olmuştur. Endüstri Devrimi sonrası ortaya çıkan "makine kırıcılar" bunun çarpıcı bir örneğidir. Görece robot kullanımının teşvikini isteyenler ağırlıklı öğrenciler, emekliler ve kamuda maaşlı çalışanlardır. Ayrıca kapitalist serbest piyasa ekonomisinin tarihsel süreçte ortaya çıkarttığı ekonomik büyüme ile yarattığı istihdam rakamları karşılaştırıldığında, dünya GSYİH'sinin bazı yıllar dışında (kriz yılları) sürekli artış trendinde olduğu ancak buna karşılık istihdam oranlarının sürekli olarak azaldığını göstermektedir (Cebeci, 2020a:1416).

% dâhilinde:

Ne iş yapıyorsunuz?

İşlerinizi yapma biçiminizde Çalışma hayatında daha fazla robot kullanımını teşvik edilmelidir. Değişiklik oldu mu?

		Hayır	Evet	Toplam
Ne iş yapıyorsunuz?	Kendi işi	67,00%	33,00%	100,00%
	Kamuda maaşlı	64,30%	35,70%	100,00%
	Özel sektör	67,60%	32,40%	100,00%
	Öğrenci	56,60%	43,40%	100,00%
	İşsiz	76,40%	23,60%	100,00%
	Ev hanımı	68,60%	31,40%	100,00%
	Emekli	57,90%	42,10%	100,00%
	Diğer	55,80%	44,20%	100,00%
Toplam		64,70%	35,30%	100,00%

$$\chi^2 (7) = 17,526, p = ,014$$

Tablo 55- Çalışma Hayatında Robot Kullanımı ve Meslek

Ayrıca hanenin gelir düzeyi bir başka anlamlı göstergedir. Bir diğer ifadeyle alt gelir gruplarında işsizlik kaygısı ile çalışma hayatında robot kullanımına karşı çıkanların sayısı daha fazladır. Buna karşılık gelir arttıkça robot kullanımına destek olanların oranı belirgin biçimde artmaktadır $\chi^2 (4) = 23,576, p = ,000$.

% dâhilinde: Hanenin gelir durumu nedir?

Çalışma hayatında daha fazla robot kullanımını teşvik edilmelidir.

		Hayır	Evet	Toplam
Hanenin gelir durumu nedir?	En düşük gelir G.	67,70%	32,30%	100,00%
	Alt-orta	71,70%	28,30%	100,00%
	Orta	65,40%	34,60%	100,00%
	Üst-orta	54,50%	45,50%	100,00%
	En üst gelir G.	37,90%	62,10%	100,00%
Toplam		64,70%	35,30%	100,00%

Tablo 56- Çalışma Hayatında Robot Kullanımı ve Gelir Durumu

GENEL GÜVEN

Güven, her toplumun en önemli sosyal sermayesidir. Güven arttıkça toplumda iş birliği ve dayanışma güçlenir, güven zayıfladıkça iş birliği zayıflar; ekonomide işlem maliyeti artar ve toplumsal gruplar arasında çatışma potansiyeli artar. Güvenin zayıf olduğu bir ülkede demokrasi sağlıklı işlemez. Türkiye de güven düzeyi düşük ülkeler arasındadır. Nitekim Türkiye araştırmasında güven oldukça düşük çıkmıştır (%17,8). Ancak Arap ülkeleri datası insanları genelde güvenilir bulanların oranları Türkiye'nin çok daha ötesinde düşük olduğunu orta koymaktadır. Katılımcıların sadece %5,6'sı insanların çoğunluğunu güvenilir bulurken ezici bir çoğunluğu (% 94,4) insanların güvenilir olmadığını ifade etmektedir.

Iraklı yazar ve araştırmacı Nazeer Al-Kandouri, Anadolu Ajansı'na verdiği bir mülakatta şu ifadelere yer verdi:

"Arap halklarının salgına kayıtsız ve ilgisiz davrandıklarını görüyorsunuz. Bunun sebebi bu halkların, hükümetlerine karşı yüksek bir güvensizlik düzeyine ulaşmasıyla açıklanabilir. Arap halkları hükümetlerinin evde kalma, maske takma veya karantina kurallarına uymaları gerektiğine yönelik açıklamalarına inanmıyorlar. Bu açıklamaların Arap hükümetlerinin halkların üzerindeki kontrollerini artırmaya yönelik bir hamle olduğunu düşünüyorlar. Bu durum Arap dünyasında meşhur olan "yalancı çoban" hikâyesiyle açıklanabilir. Artık halkın çobana güveni kalmamıştır ve gerçekten kurt gelmesine rağmen insanlar artık çobana inanmamaktadırlar" (Anadolu Ajansı, 2020). Dolayısıyla güven kavramı toplumlara göre değişebilmektedir. Çalışmada bu güvenin insanlara, kurumlara, doktora ve devlete olan güven yönünden nasıl değişiklikler sağladığı ele alınmıştır.

İnsanlara Güven

Sizce İnsanların Çoğunluğu Güvenilir midir?

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	1373	89,4	94,4
	Evet	82	5,3	5,6
	Toplam	1455	94,8	100
Kayıp Veri	Sistem	80	5,2	
Toplam		1535	100	

Tablo 57- Sizce İnsanların Çoğunluğu Güvenilir midir?

Ülkelere göre Arap dünyasında güven duygusunda da anlamlı bir farklılaşma yoktur. Hemen hemen bütün ülkelerde benzer şekilde düşük bir güven söz konusudur. Kuşkusuz burada Arap dünyasının içinde bulunduğu siyasal istikrarsızlıklar, henüz modern toplumun kurumlarını ve kurallarını inşa edememenin rolü vardır ($\chi^2(11)=7,618$, $p=,747$). Kadınlarda güvensizliğin çok az daha fazla olduğunu görülmektedir ($\chi^2(1)=3,778$, $p=,052$). En yüksek güvensizlik 20-30 yaş arasında görülmektedir. Örneğin 26-30 yaş grubunun sadece %1,6'sı, 21-25 yaş grubunun %1,8'i "genelde insanları güvenilir bulduğunu" ifade etmektedir. Bu oran 55 yaş ve üzerinde %16'ya yükselmektedir ($\chi^2(8)=40,441$, $p=,000$).

Yüksek lisans ve üzeri eğitime sahip olmak Arap dünyasında insanlara genel güven oranında anlamlı bir farklılaşma yaratmaktadır. İlköğretim ve üniversite eğitime sahip olanlar arasında insanları genelde güvenilir bulanların oranı %3 olmasına karşın bu oran lisansüstü eğitimde %12,1'e yükselmektedir.

% dâhilinde: Eğitim Durumu

		Sizce insanların çoğunluğu güvenilir midir?		
		Hayır	Evet	Toplam
Eğitim Durumu	İlköğretim	97,00%	3,00%	100,00%
	Ortaöğretim	94,10%	5,90%	100,00%
	Üniversite	96,30%	3,70%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	87,90%	12,10%	100,00%
Toplam		94,40%	5,60%	100,00%

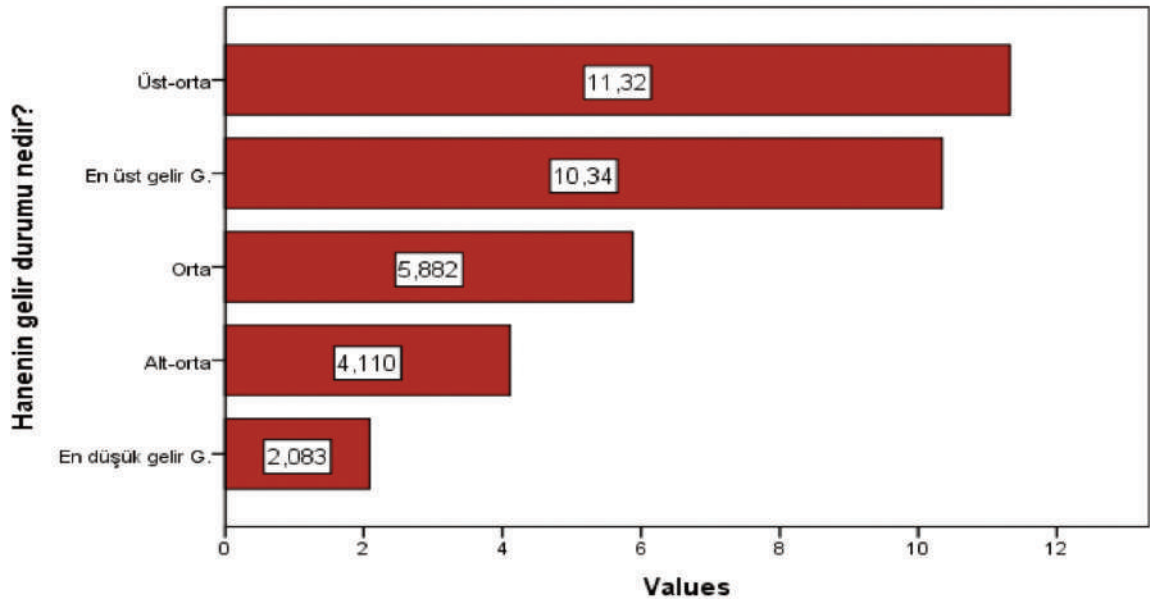
(χ^2 (3)= 28,237, p=,000).

Tablo 58- İnsanlara Güven ve Eğitim Durumu

Yapılan işe göre güven düzeyine bakıldığında sadece emeklilerde kısmi bir güven artışı görülmektedir. Ancak mesleki farklılaşma genel güvende istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma yaratmamaktadır (χ^2 (7)= 7,299, p= ,398).

Hanenin gelir durumu ile güven arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Örneğin üst orta ve en üst gelir grubunda %10'un üzerinde olan genel güven seviyesi en düşük gelir grubunda %2'ye kadar gerilemektedir (χ^2 (4)= 23,180, p= ,000).

Hanenin gelir durumu nedir? * Sizce insanların çoğunluğu güvenilir midir?
Evet

(χ^2 (4)= 23,180, p= ,000)

Tablo 59- İnsanlara Güven ve Hanenin Gelir Durumu

Güven düzeyi düştükçe, insanların genelinin kendi çıkarından başka bir şey düşünmediklerini iddia edenlerin oranları da anlamlı şekilde artmaktadır ($\chi^2 (1) = 100,595$, $p = ,000$). Yine genel olarak insanlara güven düştükçe ülkenin geleceğine güven de düşmektedir ($\chi^2 (1) = 11,123$, $p = ,001$).

Kurumlara Güven

Covid-19 salgını sonrasında insanların bilime, devlete, doktorlara/uzmanlara ve devlet kurumlarına güvenini tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur. Anketi cevaplayanların çok küçük bir bölümü salgın sonrasında güveninin azaldığını belirtmektedir (%13,9). %21,3'ü ise kararsız olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık %64,8'i ise bilime güvenlerinin arttığını ya da çok arttığını ifade etmişlerdir. Bilime yönelik en çok artış 41-45 yaş grubundadır. Buna karşın en az artış 21-25 yaş grubundadır.

Bilime Güvenim

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	77	5	5,1	5,1
	Azaldı	131	8,5	8,7	13,9
	Kararsızım	319	20,8	21,3	35,2
	Arttı	531	34,6	35,4	70,6
	Çok arttı	440	28,7	29,4	100
	Toplam	1498	97,6	100	
Kayıp Veri	Sistem	37	2,4		
Toplam		1535	100		

Tablo 60- Bilime Olan Güven

Erkekler arasında "bilime güvenim arttı" diyenlerin oranları kadınlara göre daha fazladır. Ancak bilime güveni en çok etkileyen faktörlerden birisi eğitimidir. Nitekim ilköğretim ve altı eğitime sahip olanların %46,9'u "salgın sonrası bilime güvenim azaldı" derken, yüksek lisans ve üzeri eğitime sahip olanlar arasında 11,9'a gerilemektedir. Tersinden ifade edecek olursak ilk öğretim mezunlarının sadece %31,3'ü "güvenim arttı" demesine karşın, lisans üst eğitimde arttığını söyleyenler, %64,8'i arttığını söylemektedir.

% dâhilinde:

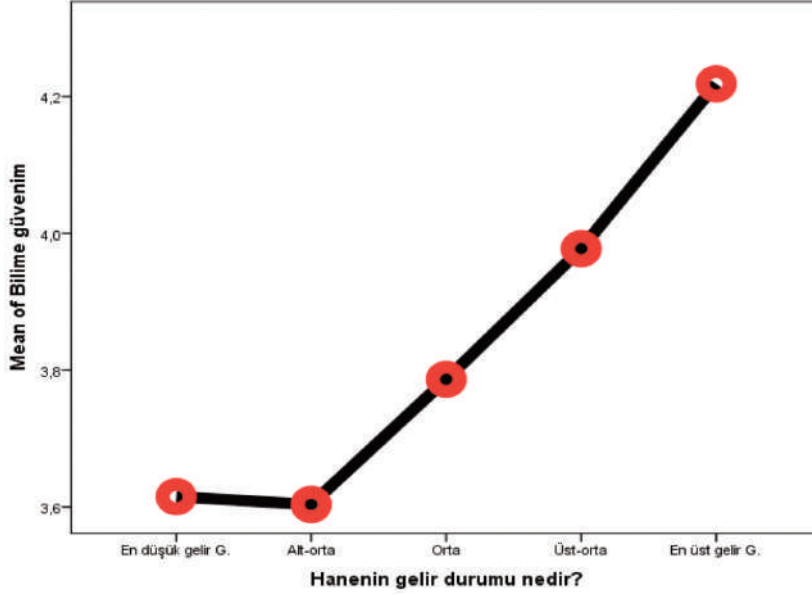
Eğitim Durumu

Bilime güvenim

		Çok Azaldı	Azaldı	Kararsızım	Arttı	Çok Arttı	Toplam
Eğitim Durumu	İlköğretim	18,80%	28,10%	21,90%	9,40%	21,90%	100,00%
	Ortaöğretim	7,60%	9,70%	21,00%	31,50%	30,30%	100,00%
	Üniversite	4,60%	8,00%	23,60%	35,60%	28,20%	100,00%
	Yüksek lisans ve üzeri	3,50%	8,40%	13,70%	41,10%	33,30%	100,00%
Toplam		5,10%	8,70%	21,30%	35,40%	29,40%	100,00%

Tablo 61- Bilime Güven ve Eğitim Durumu

Bilime güvenin en düşük olduğu grup ev hanımları ve işsizlerdir. Onları öğrenciler izlemektedir. En yüksek olanlar ise kendi işini yapanlar, özel sektör ya da kamu sektörü çalışanlarıdır. Bunun yanında gelir de bilime yönelik güveni etkileyen bir başka önemli faktördür. Özellikle alt gelir gruplarında güven en düşük seviyededir. Gelir arttıkça güvenin arttığına tanık olunmaktadır ($\chi^2(16) = 50,488, p = ,000$). İnsanların dinî bağlılıkları ile bilime güvenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 62- Bilime Güven ve Hanenin Gelir Durumu

Doktorlara Güven

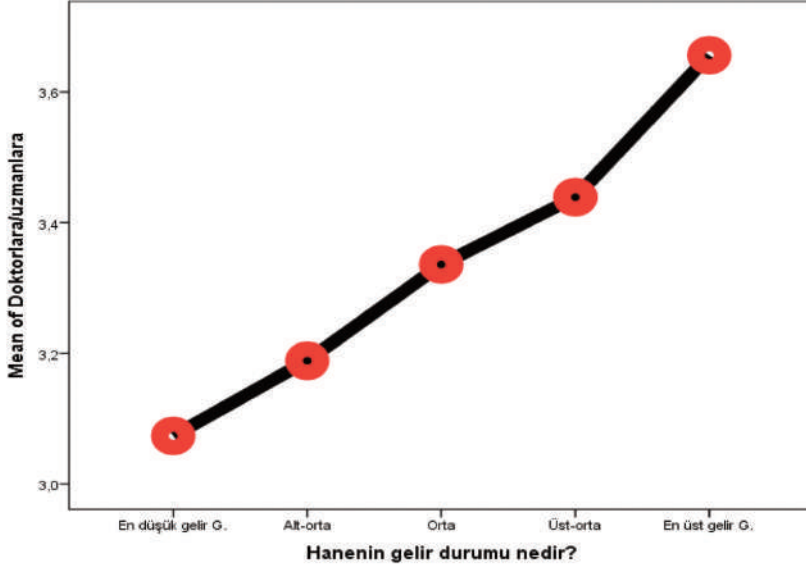
Bilime güven ile doktorlar arasında pozitif bir ilişki vardır ($r = ,365, n = 1487, p = 0,000$). Anketi cevaplayanların çoğunluğu bilime olduğu gibi doktorlara da salgın sonrasında güvenlerinin arttığını ifade etmektedir. Ayrıca kadınlar arasında doktora yönelik güven artışı erkeklerden daha fazladır. Eğitim arttıkça doktorlara/uzmanlara güven artsa da farklılaşma istatistiksel olarak anlamlı fark yaratacak seviyede değildir.

Doktorlara/Uzmanlara

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	144	9,4	9,6	9,6
	Azaldı	264	17,2	17,5	27,1
	Kararsızım	401	26,1	26,6	53,7
	Arttı	432	28,1	28,7	82,4
	Çok arttı	265	17,3	17,6	100
	Toplam		1506	98,1	100
Kayıp Veri	Sistem	29	1,9		
Toplam		1535	100		

Tablo 63- Doktora Güven

Doktorlara güven artışının en az olduğu ülkeler Yenen, Libya ve Irak'tır. En yüksek olduğu ülkeler ise Türkiye'de yaşayan Araplar ve Filistinlilerdir. Hanenin geliri arttıkça nitelikli sağlık hizmetlerine ulaşma imkânları artmaktadır. Bu da doğal olarak doktorlara/uzmanlara güveni artıran bir faktör olmaktadır [F (4,1468) =4,887, p=001].

[F(4, 1468)=4,887, p=001]

Devlete Güven

Pandemi gibi olağanüstü dönemlerde bireylerden güvenlik ihtiyaçları ve devletten talepleri artar. Devletlerin işsiz kalan ya da işini kaybeden, hastalanan vatandaşların ihtiyaçlarını karşılaması bağın güçlenmesinde son derece hayatidir. Ancak devletlerin ellerindeki kaynakların yetersizliği ya da adaletli kullanılmaması vatandaşların ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamasına yol açar. Bu da devlete güveni zayıflatır. Arap datusı devlete güvenin inanılmaz ölçüde düşük olduğunu (ya da düştüğünü) göstermektedir. Anketi cevaplayanların %67,4'ü pandemi sonrasında devlete güveninin düştüğünü ifade etmektedir. %17,1'lik "kararsızlar" çıkartıldığında katılımcıların sadece %15,5'i bu süreçte "devlete güvenim arttı" cevabını vermiştir.

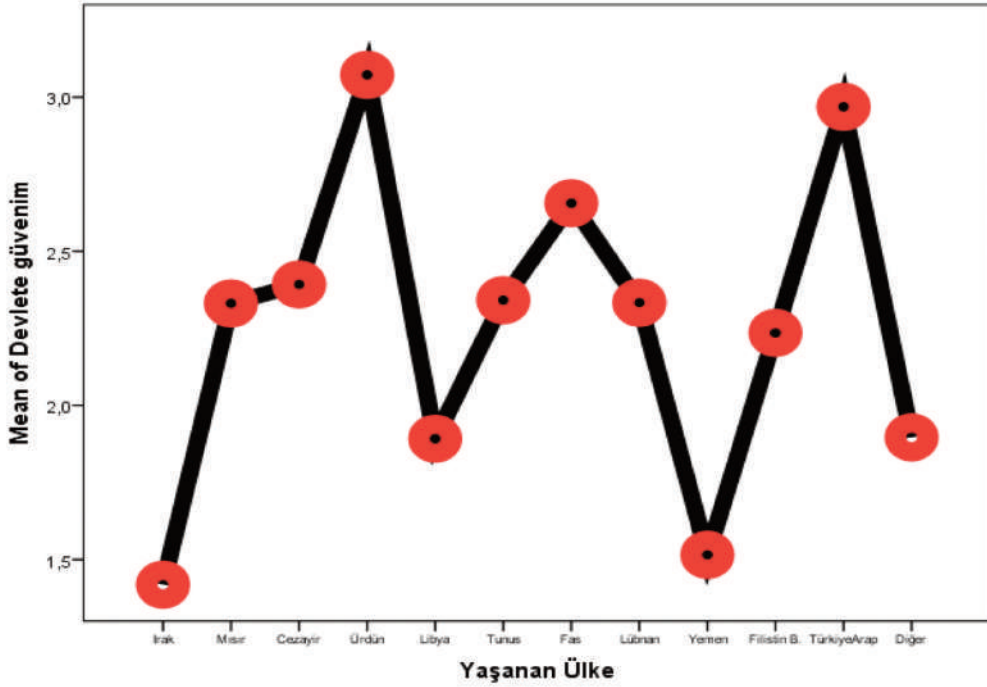
Devlete Güven

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	713	46,4	47,7	47,7
	Azaldı	295	19,2	19,7	67,4
	Kararsızım	255	16,6	17,1	84,5
	Arttı	144	9,4	9,6	94,1
	Çok arttı	88	5,7	5,9	100
	Toplam	1495	97,4	100	
Kayıp Veri	Sistem	40	2,6		
Toplam		1535	100		

Tablo 64- Devlete Güven

Arap dünyasında pandemi öncesinde ciddi bir parçalanma ve dış müdahale süreci yaşanmıştır. Bunun yanında ortaya çıkan otoriter siyasi yapılar ve rejimler bugüne kadar ciddi sıkıntılar yaşamış ve halkların taleplerine cevap verememiştir. Bir taraftan kurumsallaşma alanında sorunlar yaşanmış, kalkınma sağlanamamış; diğer taraftan vatandaşlık hakları ve kimlik alanında sorunlar çözülememiştir. Petrol ve doğal gaz zengini, ciddi ihracat gelirleri olan Körfez ülkelerinde dahi sektörel çeşitlenmeye ve kalkınma sorunu ile kimlik meselesi çözülememiştir. Devlete güvenin en zayıf olduğu ülkeler, diğer sorunların yanında kaos ve iç çatışmaların hâlen devam ettiği Irak, Yemen ve Libya gibi ülkelerdir. Güvenin en çok arttığı

söyleyenler, Ürdün ve ilginç bir biçimde Türkiye'de yaşayan Araplardır ($\chi^2(44) = 353,61, p = ,000$). Devletlere en az güveni 30 yaş ve altındaki gençler duymaktadır ki bu da çok anlamlıdır. Çünkü gençler hem toplumun büyük bir kesimini oluşturmaktadır hem de işsizlik sorunuyla daha fazla karşılaşmaktadır. Yaş arttıkça devlete güvenin kısmen artması ise daha yaşlı kesimin daha az tepkili olduğu anlamına gelebilir. Erkekler devlete kadınlardan daha az güvenmektedirler. Yapılan işe göre devlete en az güvenenler işsizler, düşük gelirliler, en çok güvenenler emekliler ve yüksek gelirliler. Politik görüşlerinin solda olduğunu söyleyenlerin devlete güvenleri diğerlerinden çok daha düşüktür.

Tablo 65- Devlete güven ve yaşanan ülke

Devlet Başkanına Güven

Arap ülkelerinde devlet yapısının ve formal kurumların şeffaf ve net olarak tanımlanmaması ve hatta ortak kimliğinin tam oturmamış olması devlet başkanını daha da önemli hâle getirmektedir. Sistem biraz da devletin yöneticisi ile özdeşleşmiştir. Anketi cevaplayanların %54,3'ü salgın sürecinde devlet başkanlarına güvenlerinin azaldığını ifade etmektedirler. Arttığını söyleyenler ise sadece %22,7'dir. Devlet başkanına güvensizlik konusunda yaş grupları arasında anlamlı bir

farklılaşma olmamakla birlikte, erkekler arasında güven düşüşü kadınlardan daha fazladır. Bir başka ilginç sonuç da devlet başkanına en fazla güvenlerinin arttığını söyleyenler açık ara Türkiye'de yaşayan Araplar arasındadır. Türkiye'yi Ürdün, Tunus ve Fas izlemektedir. Devlet başkanına en çok güvensizliğin olduğu ülkeler ise Irak, Yemen ve Libya'dır ($\chi^2(44) = 276,893$, $p = ,000$). Eğitim ya da yapılan iş devlete güvende anlamlı bir istatistiksel farklılaşma yaratmamaktadır.

Devlet Başkanına Güven

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	564	36,7	38,2	38,2
	Azaldı	238	15,5	16,1	54,3
	Kararsızım	340	22,1	23	77,3
	Arttı	170	11,1	11,5	88,8
	Çok arttı	165	10,7	11,2	100
	Toplam	1477	96,2	100	
Kayıp Veri	Sistem	58	3,8		
Toplam		1535	100		

Tablo 66- Devlet Başkanına Güven

Dine Güven

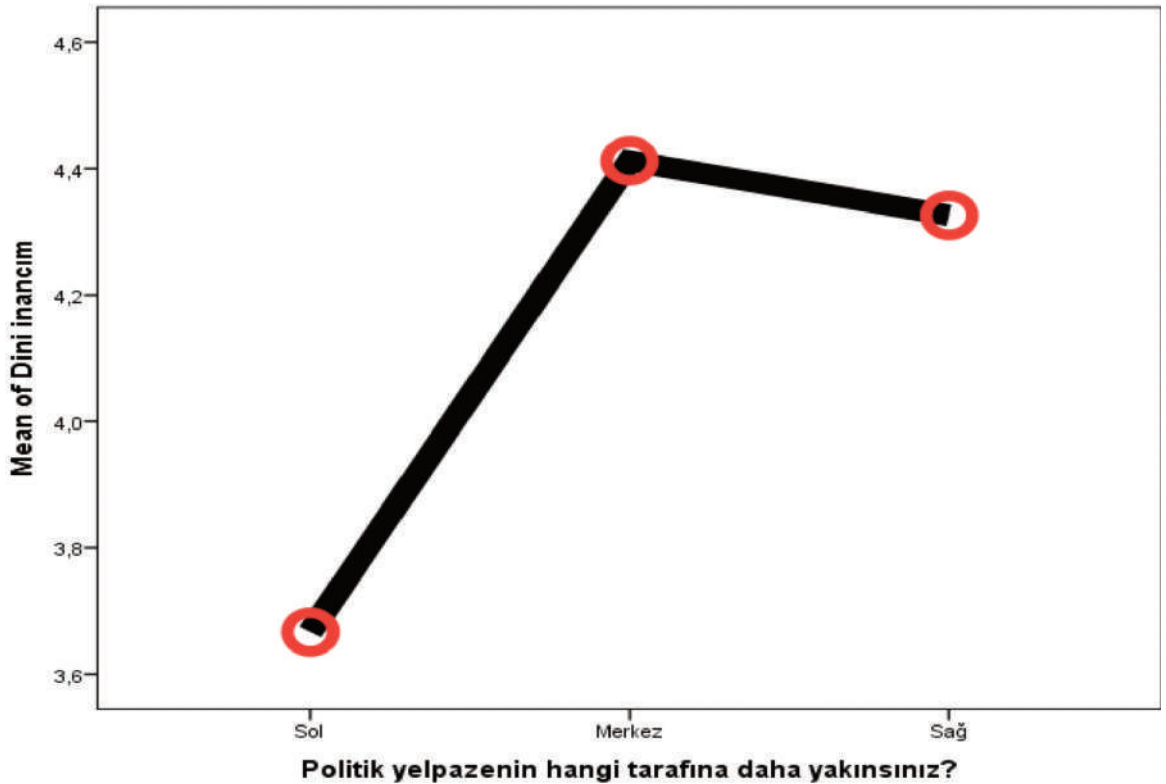
Din toplumsal yaşamda önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Arap toplumları arasında da din önemli bir yere sahiptir. Kriz dönemlerinde din daha da öne çıkmaktadır çünkü insanlar başları sıkıştığında Allah'tan yardım isteme ve hayatın anlamını yeniden teyit etme zorunda kalırlar. Doğal olarak zor dönemlerde insanların dine dönmeleri beklenen bir durumdur. Nitekim bu araştırmada da beklentilere uygun bir sonuç çıkmıştır. Anketi cevaplayanların %84'ü dinî bağlılığının pandemi sonrasında arttığını belirtmiştir. Bazı durumlarda nadiren de olsa felaketler ve sıkıntılar insanların dinî inancını sorgulamaya itebilir. Araştırmada dine güveninin azaldığını söyleyenlerin oranı sadece %5,3'tür. Dinî bağlılıkta yaş, cinsiyet, hanenin gelir durumu, yapılan iş ya da eğitime göre anlamlı bir farklılaşma bulunamamıştır. Dindarlık ve salgın üzerine çok daha detaylı bir araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Dine Güven

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	46	3	3,1	3,1
	Azaldı	34	2,2	2,3	5,3
	Kararsızım	159	10,4	10,6	16
	Arttı	312	20,3	20,9	36,8
	Çok arttı	945	61,6	63,2	100
	Toplam	1496	97,5	100	
Kayıp Veri	Sistem	39	2,5		
Toplam		1535	100		

Tablo 67- Dine Güven

Dine güveninin arttığını söyleyenler en fazla Libya ve Mısır'da yaşayanlardır. İki ülke de geleneksel olarak dindar bilinen toplumlardır. Çatışmalar ve yoksulluk insanları dine daha fazla yöneltmektedir. Diğer taraftan, en az dinî bağlılık artışı da Irak'ta görülmüştür. Petrol ülkesi Irak'ta Şii partilerin yönetimi başarılı olamamıştır zira ülkede ciddi yolsuzluk, yoksulluk ve işsizlik görülmektedir. Bu durum dinî kodlamalar ile tanımlanan partilere güveni azalttığı gibi özellikle genç kesimin dinden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Politik görüş dine güven konusunda anlamlı etkisi olan faktörlerden biridir. Politik yelpazenin solunda olduğunu söyleyenler arasında "dine güvenlerinin arttığını" söyleyenlerin oranları, merkez ve sağda olanlardan daha düşüktür ($\chi^2(8) = 45,141, p = .000$). Çünkü dünyanın her yerinde olduğu gibi sol ideolojiler genelde laik olduğu gibi, onları benimseyenler de laik ideolojilere sahip olmaktadır.

Tablo 68- Politik Yelpaze ve Dinî İnanc

PSİKOLOJİK ETKİLER

Huzursuzluk Artışı

Tüm dünyada salgın insanların huzursuzluğunu büyük ölçüde artırmıştır. Arap dünyasında zaten ekonomik ve siyasi sıkıntılar çeken ve çeşitli çatışma ve krizler yaşayan toplumlarda ciddi psikolojik etkilerin görülmesi de beklenen bir durumdur. Nitekim anketi cevaplayanların %70,2'si "huzursuzluğum arttı" derken sadece %17,7'si artış olmadığını beyan etmiştir. En çok huzursuzluk artışı kadınlarda ve 26-30 yaş grubunda ortaya çıkmıştır; en az artış ise 56 yaş ve üzerindeki kadınlarda gözlemlenmiştir. Irak, Mısır, Libya ve Yemen'de yaşayanlar daha fazla huzursuzluklarının

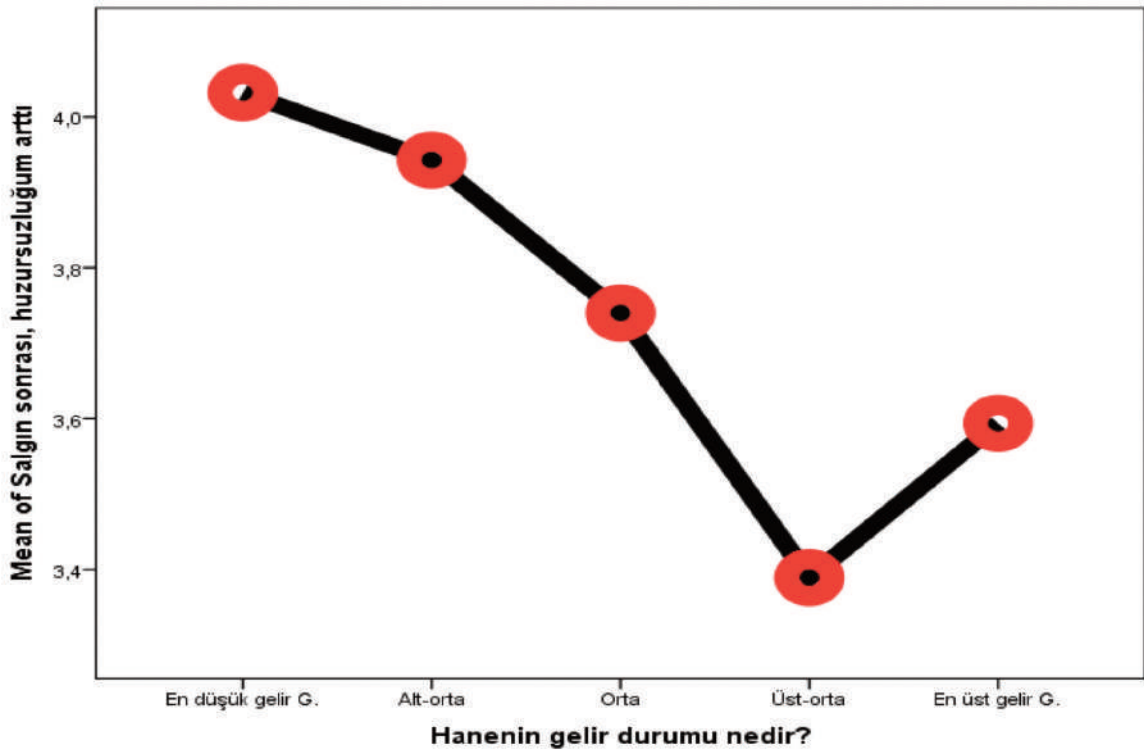
arttığını beyan etmişlerdir. Lisans ve altı eğitim görenler arasında huzursuzluk, lisansüstü eğitim görenlerden daha yüksektir. Daha düşük eğitilmiş toplum kesimlerinin salgın ve belirsizlikten daha olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır.

Salgın Sonrası Huzursuzluğum Arttı

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	77	5	5,1	5,1
	Katılmıyorum	189	12,3	12,5	17,7
	Kararsızım	183	11,9	12,2	29,8
	Katılıyorum	604	39,3	40,1	69,9
	Kesinlikle katılıyorum	453	29,5	30,1	100
	Toplam	1506	98,1	100	
Kayıp Veri	Sistem	29	1,9		
Toplam		1535	100		

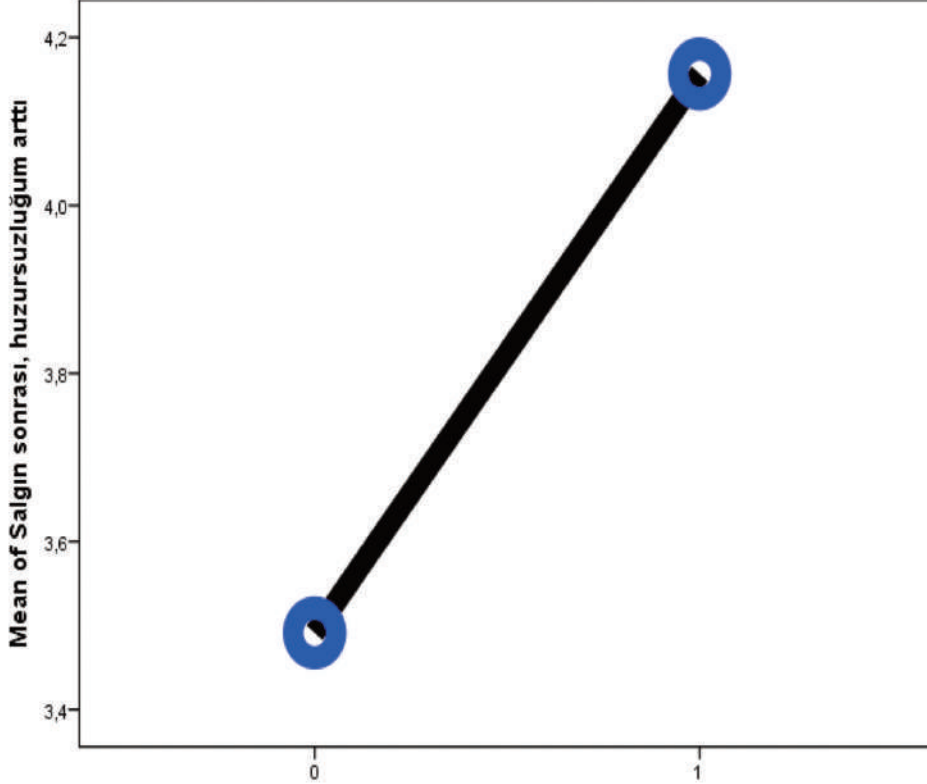
Tablo 69- Salgın Sonrası Huzursuzluğum Arttı

Pandemi sürecinde para kazanmanın zorlaşmasındaki artış özellikle düşük gelirli grupları arasında huzursuzluğu büyük ölçüde artırmıştır. Nitekim hanenin geliri ile huzursuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Gelir azaldıkça geçim derdi büyümekte ve huzursuzluk artmaktadır. Nitekim ilgili grafikte de görüldüğü şekilde en büyük huzursuzluk alt gelir gruplarındadır. En düşük huzursuzluk ise üst-orta gelir grubundadır ($\chi^2(16) = 69,800$, $p = ,000$).

Tablo 70- Huzursuzluk ve Hanenin Gelir Durumu

Özellikle aç kalma ve gelecekte temel ihtiyaçlarını karşılayamama korkusu yaşayanlar arasında huzursuzluk en üst seviyededir. Virüs herkesin sağlığını olumsuz etkilemiştir. Ancak psikolojik etkisi yoksullar ve işsizler üzerinde çok daha fazla olmuştur ($\chi^2(4) = 117,627a$, $p = ,000$).

Gelecekte aç kalma/temel ihtiyaçlarınızı karşılayamama korkusu yaşıyor musunuz?

Virüs Kapma Korkusu

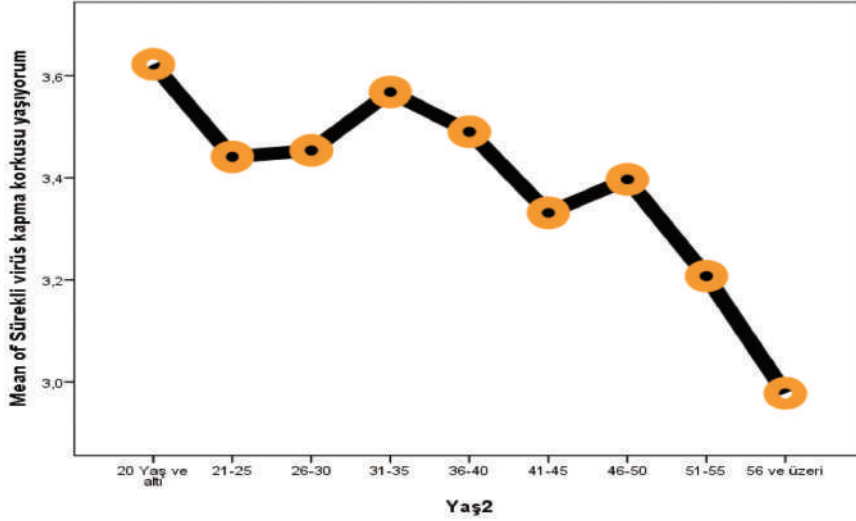
Covid-19 insanlığı hazırlıksız yakalamıştır. Başlangıçta uzun bir süre etkisini kavrayamamışlardır. Çin'de ortaya çıktığında birçok ülke bunun Çin ile sınırlı kalacağını düşünmüştür. Ancak virüs kısa bir süre içinde bütün dünyaya olağanüstü bir hızla yayılarak pandemi hâlini almıştır. Anketi cevaplayanların %56,4'ü sürekli virüs kapma korkusu yaşadığını ifade etmektedir. Sadece %26,8'i buna katılmamaktadır.

Sürekli Virüs Kapma Korkusu Yaşıyorum

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	147	9,6	9,8	9,8
	Katılmıyorum	257	16,7	17,1	26,8
	Kararsızım	252	16,4	16,7	43,6
	Katılıyorum	499	32,5	33,1	76,7
	Kesinlikle katılıyorum	351	22,9	23,3	100
Toplam		1506	98,1	100	
Kayıp Veri	Sistem	29	1,9		
Toplam		1535	100		

Tablo 71- Sürekli Virüs Kapma Korkusu Yaşıyorum

Yapılan çalışmalar ve istatistikler virüsün en fazla yaşlıları ve kronik hastalıkları olanları öldürme riski olduğunu göstermesine rağmen "sürekli virüs kapma korkusu yaşıyorum" diyenler en fazla 20 yaş ve altı gençlerden oluşmaktadır. İkinci sırada 31-35 yaş arası gelmektedir. Virüs kapma kaygısını en az 56 yaş ve üzeri yaşadığını ifade etmektedir. Bu durum 20 yaş ve altının daha fazla dışarıda ve diğer insanlarla etkileşim hâlinde olmasından kaynaklanması mümkün olabilir.

Tablo 72- Virüs Kapma Korkusu ve Yaş

Örnekleme içinde Irak ve Mısır virüs kapma korkusunun en çok görüldüğü ülkelerdir. Yapılan işin niteliği gereği alt gelir gruplarında virüs kapma kaygısı üst gelir gruplarından daha fazladır.

Ölüm Korkusu Artışı

Virüse yakalanma korkusu aynı zamanda birçok kişide ölüm korkusunu da tetiklemiştir. Anketi cevaplayanların %29,6'sı "ölüm korkum arttı" demektedir. Kadınlar ve şaşırtıcı bir biçimde gençler arasında ölüm korkum arttı diyenler 50 yaş ve üzerindekiilerden daha fazladır. Ölüm korkusunun en çok arttığı ülkeler Mısır ve Irak'tır. İşini kaybetme korkusu ile ölüm korkusu arasında pozitif bir korelasyon vardır. Bir diğer ifadeyle genel kaygı düzeyi yükseldiğinde her alanda etkisini hissettirmektedir.

Ölüm Korkum Arttı

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kesinlikle katılmıyorum	342	22,3	22,9	22,9
	Katılmıyorum	426	27,8	28,6	51,5
	Kararsızım	282	18,4	18,9	70,4
	Katılıyorum	270	17,6	18,1	88,5
	Kesinlikle katılıyorum	172	11,2	11,5	100
	Toplam	1492	97,2	100	
Kayıp Veri	Sistem	43	2,8		
Toplam		1535	100		

Tablo 73- Ölüm Korkum Arttı

Sevdiklerini Kaybetme Korkusu

İnsanların en korktuğu şeylerin başında virüs yüzünden sevdiklerini kaybetme korkusu gelmektedir. Nitekim Arap örnekleminde de %65,9 gibi bir oran, sevdiklerini kaybetmekten korkar hâle geldiğini belirtmektedir. Özellikle gençler arasında sevdiklerini kaybetme korkusu daha fazladır. Ülke olarak da en çok Mısır, Irak ve Yemen'de sevdiklerini kaybetme korkusu söz konusudur. Bu korkunun en az ifade edildiği ülke ise Fas'tır. Ayrıca alt gelir grupları ve kadınlar sevdiklerini kaybetmekten daha fazla korkmaktadır.

Sevdiklerimi Kaybetmekten Korkar Hâle Geldim

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	97	6,3	6,5	6,5
	Azaldı	133	8,7	8,9	15,4
	Kararsızım	131	8,5	8,8	24,1
	Arttı	534	34,8	35,7	59,8
	Çok arttı	601	39,2	40,2	100
	Toplam	1496	97,5	100	
Kayıp Veri	Sistem	39	2,5		
Toplam		1535	100		

Tablo 74- Sevdiklerimi Kaybetmekten Korkar Hâle Geldim

Yalnızlık Duygusu

Virüs insanlar arasına fiziksel mesafe koymayı zorunlu hâle getirmiştir. İnsanlar sevdiklerine sarılamaz hâle gelmişlerdir. Türkiye'de yaptığımız araştırmada insanlar karantina sürecinde "en çok torunlarımın kokusunu özledim" cevabını vermişlerdir. Nitekim bu anketi cevaplayanların %37,2'si yalnızlık duygusunun arttığını ifade etmektedir. En çok gençler arasında yalnızlık duygusunun artışına tanık olunmaktadır ($\chi^2(32) = 101,413, p = ,000$).

Yalnızlık Duygum Arttı

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	244	15,9	16,2	16,2
	Azaldı	455	29,6	30,2	46,4
	Kararsızım	246	16	16,3	62,7
	Arttı	380	24,8	25,2	88
	Çok arttı	181	11,8	12	100
	Toplam	1506	98,1	100	
Kayıp Veri	Sistem	29	1,9		
Toplam		1535	100		

Tablo 75- Yalnızlık Duygum Arttı

Aile Bağları ve İletişim Sorunları

Toplumsal hayatta yaşanan sıkıntılar aile üyelerini birbirine yaklaştırır. Diğer taraftan ailenin salgın tedbirleri dolayısıyla uzun süre kapalı ve hareketsiz kalması istemeyen gerginliklere ve sorunlara da yol açabilmektedir. Anketi cevaplayanların %52,3'ü aile bağlarının güçlendiğini belirtmektedir. Bu oran, Türkiye sonuçlarına da yakındır. Aile bağlarının güçlendiğini düşünmeyenlerin oranı ise %18,6'da kalmaktadır. Aile bağlarının güçlenmesi konusunda ülkeler arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur. Bağların güçlendiğini düşünenler 56 yaş ve üzerinde olanlardır. Gençler arasında ise tam aksini düşünce yaygındır. Kadın ve erkek arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusu değildir. Emeklilerin aksine düşük gelirliler, öğrenciler ve işsizler aile bağlarının güçlendiği fikrine katılmamaktadır. Gelir arttıkça aile bağlarının güçlendiğini söyleyenlerin oranları artmaktadır.

Aile İçi Bağlarım Güçlendi

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	71	4,6	4,7	4,7
	Azaldı	208	13,6	13,9	18,6
	Kararsızım	436	28,4	29,1	47,7
	Arttı	557	36,3	37,2	84,9
	Çok arttı	227	14,8	15,1	100
	Toplam	1499	97,7	100	
Kayıp Veri	Sistem	36	2,3		
Toplam		1535	100		

Tablo 76- Aile İçi Bağlarım Güçlendi

Dünyada genelde müteaddiyin insanlar aile bağlarına kendi kişisel arzularından daha fazla değer verirler. Aile için iyi olan yüzünden arzu ve isteklerinden fedakârlık yapabilirler. Arap dünyasındaki anketimiz de bunu doğrular niteliktedir. En fazla inanıyorum ve dinî yükümlülüklerimi yerine getiriyorum diyenler arasında aile bağları güçlenmiştir.

Aile İçinde İletişim Sorunları

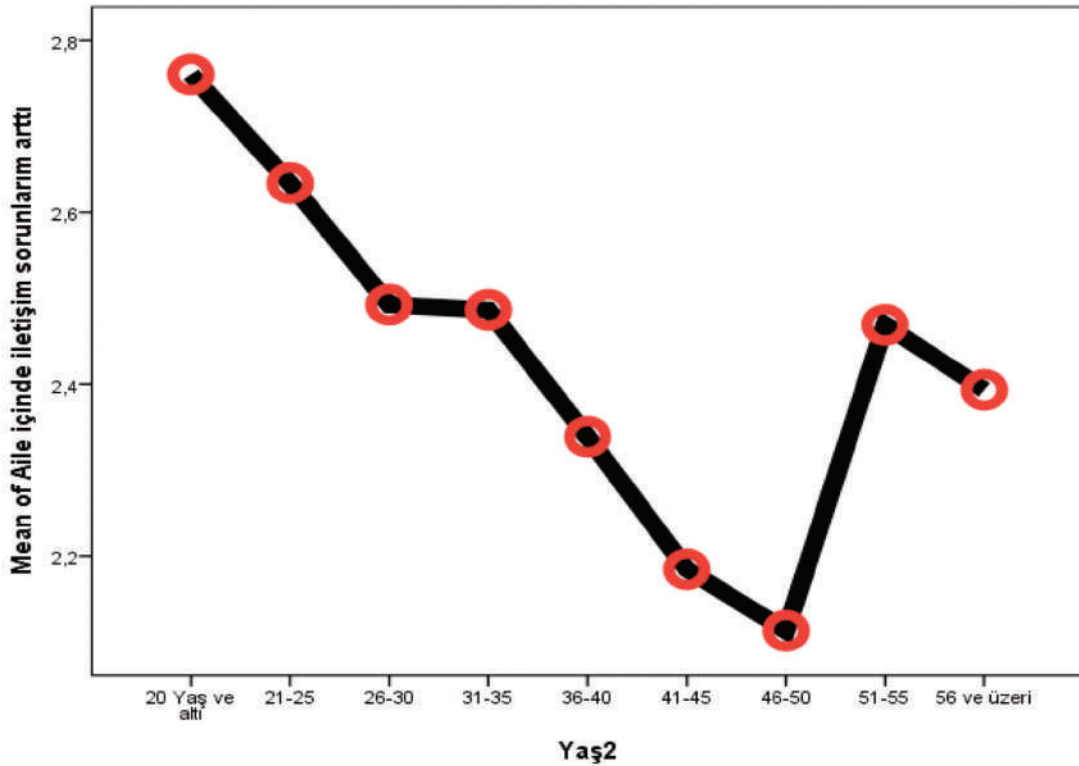
Koronavirüs salgını ve eve kapanma, aileleri ciddi şekilde etkilemiştir. Aileler hem maddi olarak hem de hayat rutinlerinin etkilenmesi ve çocukların eğitimi gibi birçok alanda etkilenmişlerdir. Pandemi bazı aileler içinde bağları güçlendirirken, bazı aileler arasında da iletişim sorunlarını artırmıştır. Hem çocuk sayısı hem de birkaç neslin bir arada yaşaması dolayısıyla Arap aileleri daha kalabalıktır. Bu kalabalık aileler çekirdek ailelere göre daha farklı yönde etkilenmiştir. Arap ailelerden anketi cevaplayanların 21'i iletişim sorunlarının arttığını söylemektedirler. Salgın Türkiye'de olduğu gibi Arap ülkelerinde de en çok kadınları, öğrenciler, yoksulları ve gençleri olumsuz etkilemiş görünmektedir.

Aile İçinde İletişim Sorunlarımız Arttı

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok azaldı	335	21,8	22,4	22,4
	Azaldı	574	37,4	38,3	60,7
	Kararsızım	275	17,9	18,4	79
	Arttı	224	14,6	15	94
	Çok arttı	90	5,9	6	100
	Toplam	1498	97,6	100	
Kayıp Veri	Sistem	37	2,4		
Toplam		1535	100		

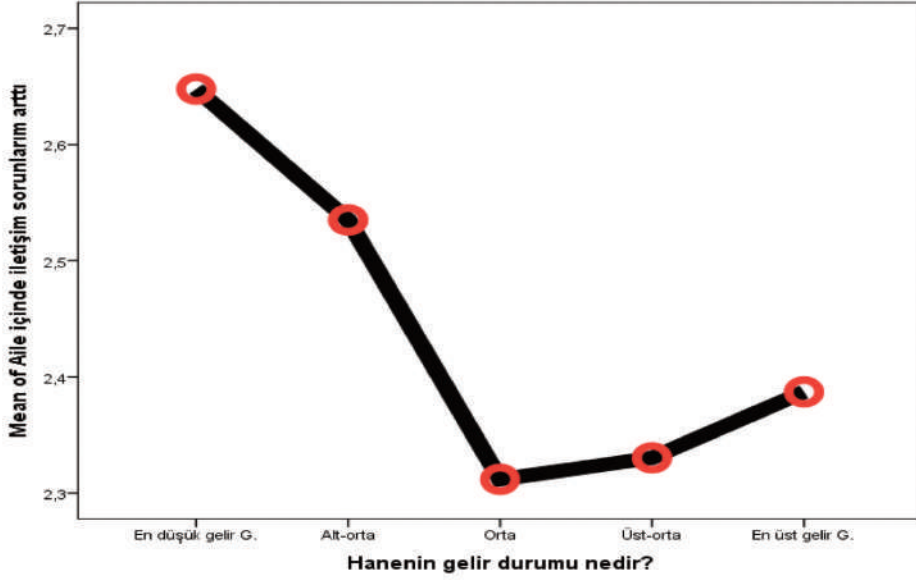
Tablo 77- Aile İçinde İletişim Sorunlarımız Arttı

Salgın yüzünden hareket alanı kısıtlanan gençler çok daha huzursuz olmuşlar ve bu da aile içinde iletişim sorunlarını artırmıştır. Benzer durum işsizler için de geçerlidir [F (8,1487) = 4,818, p=000]. Bekâr olanlar ve kadınlar erkeklere göre aile içi iletişim sorunlarımız arttı görüşüne daha çok katılmaktalar.

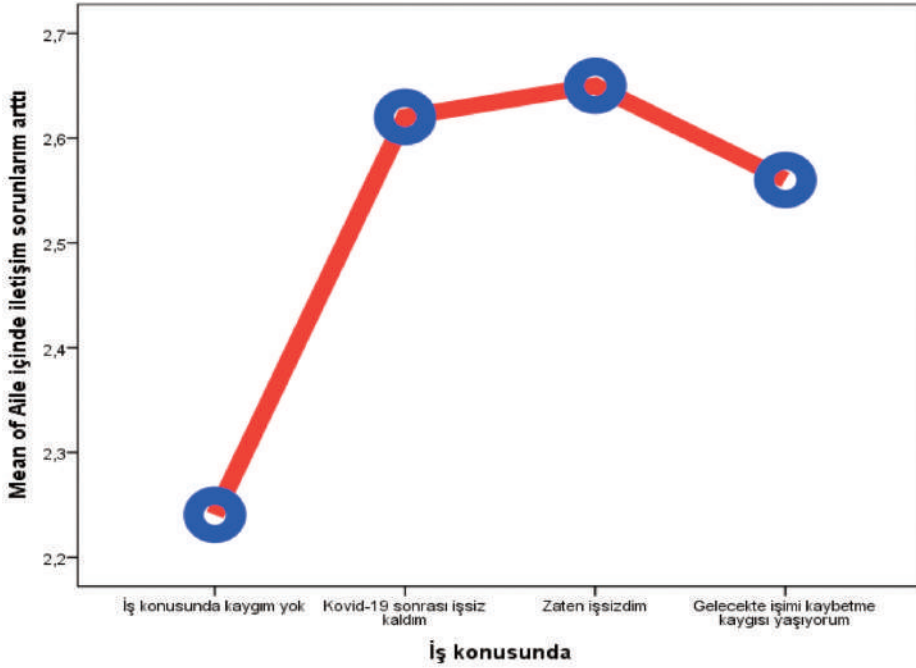
Tablo 78- Aile İçi İletişim Sorunları ve Yaş

Ayrıca eğitim ve gelir düzeyi düşük gruplar arasında iletişim sorunları salgın sonrasında artmıştır. Bir diğer ifadeyle alt sınıflarda pandeminin yaratmış olduğu ekonomik sıkıntılar aile içi sorunları olumsuz yönde etkilemiş görünmektedir.

Tablo 79- Aile İçi İletişim Sorunları ve Hanenin Gelir Durumu

Benzer durum istihdam konusu için de geçerlidir. İş konusunda kaygım yok diyenler aile içi iletişim sorunlarını en az yaşayanlardır. Buna karşılık salgın sonrasında işsiz kalanlar, hâlihazırda işsiz olanlar ya da işini kaybetme kaygısı yaşayanlar daha fazla daha fazla aile içi iletişim sorunu yaşamaktadırlar.

Tablo 80- Aile İçi İletişim Sorunları ve İş Kaygısı

AVRUPA İMAJI

Anketi cevaplayanların ezici bir çoğunluğu (%86) Covid-19 salgını sonrasında güçlü Avrupa imajının yıkıldığını düşünmektedir. Ülkeler arasında bir fikir birliği vardır. Benzer durum yaş grupları için de geçerlidir. Benzer şekilde bu konuda eğitim, gelir ve yapılan meslek de bir fark yaratmamaktadır. Sadece dinî bağlılık anlamlı bir etki yapmaktadır. "İnanmıyorum" ya da "kuşku-cuyum" diyenlerin %34,5'i bu görüşe karşı çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile, laik grupların Avrupa'ya inancı daha az sarsılmıştır. Bu durum laik gruplarla Avrupa ve Batı arasında bağların sürdüğünü göstermektedir. Ancak bu grupta yer alanların dahi %65'i bu görüşe katıldığını ifade etmektedir ($\chi^2(2) = 13,054, p = ,000$).

Avrupa'nın Güçlü İmajı Covid-19 Salgını ile Birlikte Değişti mi?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	185	12,1	14	14
	Evet	1135	73,9	86	100
	Toplam	1320	86	100	
Kayıp Veri	Sistem	215	14		
Toplam		1535	100		

Tablo 81- Avrupa'nın Güçlü İmajı Covid-19 Salgını ile Birlikte Değişti mi?

Öte yandan ezici bir çoğunluk (%86) "güçlü Avrupa'nın güçlü imajı Covid-19 salgını ile birlikte değişti" demelerine ve salgına rağmen, gençlerin %54,2 gibi bir oranın Avrupa'ya göç etme isteklerinin zayıfladığı görüşündedir. Data gençlerin çoğunluğunun göç etme isteğinin devam ettiğini göstermektedir. Bu durum Arap ülkelerinde eğitim sorunları, işsizlik ve baskılar dolayısıyla gençlerin yine de geleceğini Batı ülkelerinde aramayı sürdürdüğüne işaret etmektedir.

Sizce Bulduğunuz Bölgede Gençlerin Avrupa'ya Göç Etme İstekleri Zayıfladı mı?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	683	44,5	54,2	54,2
	Evet	576	37,5	45,8	100
	Toplam	1259	82	100	
Kayıp Veri	Sistem	276	18		
Toplam		1535	100		

Tablo 82- Sizce Bulduğunuz Bölgede Gençlerin Avrupa'ya Göç Etme İstekleri Zayıfladı mı?

Arap ülkelerinden bu anketi cevaplayanların çoğunluğu (%61,6), buldukları bölgedeki ülkeler arası ilişkilerin pandemiden sonra daha iyi olacağı fikrine katılmadıklarını belirtmektedir.

Sizce Bulduğunuz Bölgedeki Ülkeler Arası İlişkiler Pandemiden Sonra Daha İyi Olacak mı?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	751	48,9	61,6	61,6
	Evet	468	30,5	38,4	100
	Toplam	1219	79,4	100	
Kayıp Veri	Sistem	316	20,6		
Toplam		1535	100		

Tablo 83- Sizce Bulduğunuz Bölgedeki Ülkeler Arası İlişkiler Pandemiden Sonra Daha İyi Olacak mı?

Eğitim arttıkça bu konudaki kötümserlik de artmaktadır ($\chi^2(3) = 7,828, p = ,050$). Benzer şekilde sol görüşlüler arasında da kötümserlik diğerlerinden daha fazladır. Sol görüşler, eğitimliler ve gayrimüslim azınlıklar arasında daha yaygın olduğu için onları Batı ile bağları daha fazladır ve Batı'ya karşı bakışları daha olumludur. Diğer değişkenler dikkate alındığında bu konuda bütün Arap dünyasında bir fikir birliği olduğu görünmektedir: Bu durum, Arap dünyası ile Batı arasında ciddi bir ayrılık olduğu ve ilişkilerin iyileşme ihtimalinin çok zayıf olduğuna işaret etmektedir.

TÜRKİYE ZİYARETİ

Türkiye son 20 yılda Arap turistler ve iş insanları için ciddi bir destinasyon hâline gelmiştir. Ayrıca, çatışmalardan kaçarak siyasi ve insani amaçlarla Türkiye'ye sığınan oldukça fazla insan vardır. Anketi cevaplayanların %20,4'ü Türkiye'yi daha önce ziyaret ettiğini belirtmektedir.

Türkiye'yi Daha Önce Ziyaret Ettiniz mi?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	1120	73	79,6	79,6
	Evet	287	18,7	20,4	100
	Toplam	1407	91,7	100	
Kayıp Veri	Sistem	128	8,3		
Toplam		1535	100		

Tablo 84- Türkiye'yi Daha Önce Ziyaret Ettiniz mi?

Ankete katılanlar arasında Türkiye'ye en çok ziyaret Libya, Irak, Ürdün, Tunus gibi ülkelerden yapılmıştır. En az ziyaret ise Mısır, Filistin ve Lübnan'dan yapılmış görünmektedir. Mısır haklının gelir seviyesinin düşük olması ve Türkiye'ye gerçekleştirilen ziyaretlerde siyasi sınırlamaların olması bu durumda etkilidir. Diğer taraftan Filistin ve Lübnan'dan az ziyaretçi olmasının nedenleri arasında Filistin'deki Gazze ambargosu ve Lübnan'daki İran ve Fransa etkisi gösterilebilir. Arap ülkelerinden en çok ziyaret beklenildiği şekilde 65 yaş üzerinden, erkeklerden, lisansüstü eğitime sahip olanlardan, emeklilerden ve üst gelir gruplarından gelmektedir.

Yaşanan Ülke * Türkiye'yi Daha Önce Ziyaret Ettiniz mi?

% dâhilinde: Yaşanan Ülke

Türkiye'yi daha önce ziyaret ettiniz mi?

Yaşanan Ülke	Hayır	Evet	Toplam
Irak	65,20%	34,80%	100,00%
Mısır	95,90%	4,10%	100,00%
Cezayir	89,50%	10,50%	100,00%
Ürdün	70,60%	29,40%	100,00%
Libya	63,90%	36,10%	100,00%
Tunus	75,60%	24,40%	100,00%
Fas	93,80%	6,30%	100,00%
Lübnan	90,50%	9,50%	100,00%
Yemen	83,90%	16,10%	100,00%
Filistin B.	94,10%	5,90%	100,00%
Türkiye Arapları	35,30%	64,70%	100,00%
Diğer	72,00%	28,00%	100,00%
Toplam	79,60%	20,40%	100,00%

Tablo 85- Türkiye'yi Daha Önce Ziyaret Ettiniz mi? & Yaşanan Ülke

Ziyaret Sebebi

Daha önce Türkiye'yi ziyaret edenlerin ziyaret sebebi ağırlıklı olarak (%70,1) turizmdir. %7,2'si konferans için, %5,8'i eğitim, %4,7'si iş, %2,2'si de sağlık için Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Kalanı da diğer sebeplerden. Arap Dünyası'ndaki siyasi krizler ve özgür tartışma ortamının bulunmaması Türkiye'yi bilimsel ve mesleki toplantılar için yakın bir alternatif olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda konferanslar daha dar bir kesimi ilgilendirmesine rağmen %7 oranında ciddi bir katılım çektiği görülmektedir. Bu rakamlar, Mısır ve Suudi Arabistan gibi bazı ülkelerin Türkiye'ye gidilmesini zorlaştırıcı uygulamalarına rağmen gerçekleşmiştir ve bu alan daha fazla gelişme potansiyeline sahiptir. Yine eğitim, sağlık ve iş sahalarında ziyaretler olmaktadır ve gelişme potansiyeli de mevcuttur.

Ziyaretinizin Amacı Neydi?

Geçerli	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Turizm	195	12,7	70,1	70,1
Konferans/Seminer	20	1,3	7,2	77,3
Eğitim	16	1	5,8	83,1
İş	13	0,8	4,7	87,8
Sağlık	6	0,4	2,2	89,9
Diğer	28	1,8	10,1	100
Toplam	278	18,1	100	
Kayıp Veri	Sistem	1257	81,9	
Toplam		1535	100	

Tablo 86- Ziyaretinizin Amacı Neydi?

Türkiye'yi Tekrar Ziyaret

Katılımcıların %64,5'i Covid-19 pandemisinin ardından tekrar Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini ifade etmektedir. Bunun anlamı, Türkiye'ye Arap ülkelerindeki ilginin devam ettiği ve üçte ikilik kesimin tekrar ziyaret etmek istediğini göstermektedir.

Covid-19 Salgının Ardından Tekrar Türkiye'yi Ziyaret Etmek İster misiniz?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hayır	430	28	34,6	34,6
	Evet	814	53	65,4	100
	Toplam	1244	81	100	
Kayıp Veri	Sistem	291	19		
Toplam		1535	100		

Tablo 87- Covid-19 Salgının Ardından Tekrar Türkiye'yi Ziyaret Etmek İster misiniz?

Muhtemel Ziyaret Amacı

Eğer Türkiye'de yeniden ziyarette bulunurlarsa büyük çoğunluğu (%75,1) turizm amacıyla bunu gerçekleştireceklerini ifade etmektedirler. Bu durum Türkiye'nin turizm cazibesini net bir şekilde ortaya koymaktadır. İkinci sırada %7,5 ile eğitim, %7 ile sağlık gelmektedir. Her iki açıdan da Türkiye Arap ziyaretçileri çekmektedir ve eğitim ve sağlık turizmi açısından yatırım potansiyeline işaret etmektedir.

Muhtemel Ziyaretinizin Amacı Ne Olacak?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Turizm	603	39,3	75,1	75,1
	Konferans/Seminer	26	1,7	3,2	78,3
	Eğitim	60	3,9	7,5	85,8
	İş	13	0,8	1,6	87,4
	Sağlık	56	3,6	7	94,4
	Diğer	45	2,9	5,6	100
	Toplam	803	52,3	100	
Kayıp Veri	Sistem	732	47,7		
Toplam		1535	100		

Tablo 88- Muhtemel Ziyaretinizin Amacı Ne Olacak?

Türkiye'de Covid-19 İle Mücadeleye Bakış

Türkiye'deki her türlü gelişme Arap kamuoyunda geniş yer almaktadır. İster politik nedenlerle BAE, Suudi Arabistan ve Mısır kaynaklı karalama kampanyaları, isterse Arap halklarının Türkiye'ye ilgisi dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Covid-19 mücadelesi de gündem oluşturmuştur. "Türkiye'nin koronavirüs konusunda yapmış olduğu çalışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz" sorusuna %44,5'i önemli bir oran cevap vermemiştir. Bunun muhtemel sebebi bu konuda yeterli

bilgi sahibi olmamalarıyla bağlantılı olabilir. Katılımcıların yapılan antipropagandaya rağbet etmediği ama bu konuda yeterince bilgiye sahip olmadığı için cevap vermekten kaçındığı düşünülmektedir. Bu durum Türkiye'nin daha fazla bilgilendirme yapması ihtiyacına da işaret etmektedir. Ancak bu soruya cevap verenlerin çoğunluğu (%47,2) Türkiye'nin mücadelesini "başarılı" ya da "çok başarılı" bulunduğunu ifade etmiştir. Başarısız bulanların oranı %16,1'de kalmaktadır. %36,7'si kararsız olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Covid-19 Pandemisi Konusunda Yapmış Olduğu Çalışmaları Nasıl Değerlendirirsiniz?

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Çok Başarısız	58	3,8	6,8	6,8
	Başarısız	79	5,1	9,3	16,1
	Kararsızım	313	20,4	36,7	52,8
	Başarılı	253	16,5	29,7	82,5
	Çok başarılı	149	9,7	17,5	100
	Toplam	852	55,5	100	
Kayıp Veri	Sistem	683	44,5		
Toplam		1535	100		

Tablo 89- Türkiye'nin Covid-19 Konusunda Yapmış Olduğu Çalışmaları Nasıl Değerlendirirsiniz?

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid-19 salgını bütün dünyayı olduğu gibi Arap dünyasını da derinden sarsmıştır. İnsanların varoluş kaygıları artmıştır. Örneğin anketi cevaplayanların %56'sı "virüs kapma korkum arttı" derken %30'u ölüm, %76'sı da "sevdiğilerimi kaybetmekten korkar hâlde geldim" demektedir.

Pandeminin getirdiği kısıtlamalar bazı insanlarda yalnızlık duygusunun artışına yol açmıştır (%37). Bunun yanında aile bağlarını güçlendirenlerin oranları da %50'nin üzerindedir. Bilindiği gibi zorluklar insanları birbirine daha çok yaklaştırır. Ancak "aile bağlarını güçlendirenler kadar çoğunlukta olmasa da %21'lik bir grup aile içi iletişim sorunlarını arttı cevabını vermiştir. Özellikle hareket alanı daralan gençler, gelir kaynakları azalan yoksullar ve işsizler, pandemi sonrasında daha fazla aile içi iletişim sorunları yaşamaya başlamışlardır.

Anketi cevaplayanların %56 gibi büyük bir çoğunluğu gelecek iki ayda temel ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı yaşadığını ifade etmektedir. Özellikle gelir ve eğitim geriledikçe geçimini temin kaygısının arttığı görülmektedir. Beklenildiği şekilde gelecek iki ay içinde temel ihtiyaçlarını temin konusunda en düşük kaygı devlet memurları ve emeklilerdir.

Bunun yanında anketi cevaplayanların önemli bir bölümü (toplamda %50), ya Covid-19 sonrasında işsiz kaldığını, ya işsiz olduğunu ya da gelecekte işini kaybetme kaygısı yaşadığını ifade etmektedir. Salgın sonrasında işsiz kaldığını söyleyenler en çok Türkiye'deki sığınmacı Araplardır. Eğitim, işsizlik kaygısında ciddi anlamda fark yaratmaktadır.

Bütün dünyada olduğu gibi Arap dünyasında da evden çalışma ve internetten alışveriş artmıştır. Özellikle görece eğitim düzeyi yüksek olanların evden iş yapabilme becerilerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ankete katılanların ezici bir çoğunluğu (%88) uzaktan online çalışma teşvik edilmelidir diyor. Ancak üçte ikisi de işsizliği teşvik edeceği kaygısı ile çalışma hayatında daha fazla robot kullanımı teşvik edilmesine karşı çıkmaktadır. Bu konuda özellikle de düşük gelirli gruplar endişe duymaktadır.

Güven bir sosyal sermayedir. Bir ülkede insanlar aile bireyleri dışındakilere ne kadar fazla güvenirlerse işlem maliyeti o kadar azalır. Arap dünyası bu anlamda bir sosyal sermaye fukarasıdır. Anketi cevaplayanların sadece %5,6'sı insanları genelde güvenilir bulduğunu ifade etmektedir. Hanenin geliri azaldıkça güven de gerilemektedir. Arap ülkelerinin vatandaşlarında devletlerine güven konusunda genel bir sıkıntı vardır. Devlete güven ortalaması sadece %15'tir. Devletlerine en düşük güven de iç karışıklıkların daha yoğun yaşandığı Irak, Yemen ve Libya'dadır. Buna karşılık anketi cevaplayanların %84'ü dine güvenim arttı cevabını vermektedir. Özetle ifade etmek gerekirse Arap dünyası (istisnalar dışında) Allah'tan başka kimseye güveni kalmamış bir coğrafyadır.

Covid-19 pandemisi tüm dünyada toplumsal yaşamı birçok yönüyle değiştirmiştir. Alınan tedbirlerin önemli sonuçları oluşmuştur. İlk olarak salgının yayılmasının sınırlandırılması için seyahat ve sokağa çıkma yasakları, evden çalışma, uzaktan çalışma, vardiyalı çalışma gibi farklı uygulamalar gündeme gelmiştir. Bu uygulamalar salgının yayılmasını azaltmaya katkı sunmasına rağmen birçok kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur. Eve kapanma uygulamalarının yarattığı ekonomik daralma, faaliyetleri kısıtlanan ve açık pozisyonları olan şirketlerin borçlarını ödeyemeyerek iflaslarına neden olmuştur. Salgın sonrasında dünya genelinde 40-60 milyon insanın günlük 1,90 dolarında altındaki gelir ile aşırı yoksulluk sınırı altında yaşayacağı beklenmektedir. Örneğin sadece ABD'de mart ayından bu yana kırk milyondan fazla kişi işsiz

kalmıştır (Cebeci,2020). Benzer durum stratejik ham madde ihracatı ile ekonomilerini finanse eden petrol zengini ülkeler için de geçerlidir. Zira sanayileşmiş ülkelerdeki kapanma ve seyahat kısıtlamaları petrole olan talebi azaltarak bu ülkelerin ihracat gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca ekonomileri sektörel olarak çeşitlenmemiş bu ülkeler devlet harcamalarını da ihracat gelirleri olan petro dolarlar ile finanse ettiklerinden önümüzdeki dönemde bu ülkelerde memur maaşlarının ödenmesi, yatırımların finanse edilmesi ve diğer kamusal harcamaların gerçekleştirilmesi için gereken kaynağın yaratılmasında sorunlar yaşanabilecektir.

İkinci ülke grubu olan, ham madde ihraç olanakları olmayan, ekonomilerini turizm, diğer ülkelerdeki göçmen işçilerin döviz transferleri ve doğrudan yabancı yatırımlar ile finanse eden Arap ülkelerinde de finansal daralma ortaya çıkacaktır. Bu araştırma kapsamında pandemi sürecinde işini kaybedenler arasında en çok göçmen olarak Türkiye'de bulunan Arapların olması da bu öngörüye desteklemektedir.

Salgın sürecinde "kafa emeği" gerektiren işlerde uzaktan çalışmanın artması ancak "kol emeği" gerektiren işlerde de robotların iş gücü yerine ikame edilmesi hız kazanmıştır. Bu süreç salgından önce Sanayi 4,0 ile gündeme gelen büyümenin yeteri kadar istihdam yaratmaması sorununu daha da ağırlaştırmaktadır. Çalışmanın sahasında katılımcılara yöneltilen robotlaşmaya yönelik sorulara verilen cevaplar da işsizlikle ilgili kaygılara bağlı olarak anlamlı çıkmıştır.

Salgının bir diğer etkisi devletin rolünün yeniden tanımlanmasına yönelik olarak ortaya çıkan ihtiyaçtır. Bu süreçte devlet yeni yükümlülüklerle karşı karşıyadır. Zira vatandaşların sağlıklarının korunması, yeni üretim ilişkilerine uygun düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, salgından ötürü işlerini kaybeden ve iflaslar yaşayan kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve yeni bir toplumsal uzlaşının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tüm bu nedenlerle Post Covid dönemi için yeni "Refah Devleti" ve "Temel Gelir" tartışmaları başlatılmıştır. Her ne kadar Arap dünyasında siyasal ve ekonomik sistem erken kapitalistleşmiş Batılı ülkelerdeki sistemden önemli farklılıklara sahip olsa da bu gelişmelerden soyutlanmış değildir. Bu süreç Arap ülkelerindeki yönetim sisteminin ve devletin yeniden yapılanmasına da neden olacaktır. Zira ihracat gelirlerinin kesilmesi, göçmen işçi dövizlerinin kesilmesi, turizm gelirlerinin azalmasıyla finansal kaynakları tıkanan yönetimler mevcut yapıyı sürdüremez hâle gelerek yeni bir toplumsal uzlaşma hâlini yaratmak üzere reformlar gerçekleştirecektir. Araştırmaya katılanların %64,4'ü devlete olan güvenlerinin pandemi sürecinde daha fazla azaldığını belirtmiştir. Devlete güvenin tesis edilemediği ortamda özel sektörde yeni yatırımlar gerçekleşmeyeceği gibi diğer ülkelerden gelecek olan Doğrudan Yabancı Yatırımlara (FDI) bağlı olarak ekonomik kalkınmalarını finanse edilmesi de pek mümkün gözükmemektedir. Belirttiğimiz nedenler, Arap dünyasında zaten süre gelen sorunları geçici çözümlerle öteleyen Arap ülkelerinin sorunlarını daha fazla öteleyemeyeceği ve hem ekonomik hem de siyasi krizlerin artacağını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Alabdulkarim, N.,Alsultan,F. Ve Bashir, S. (2020), Gulf Countries Responding to COVID 19, Dubai Medical Journal, 3(2), 1-3 <https://doi.org/10.1159/000508662>
- Anadolu Ajansı: العربية و"كورونا"..هروب من الواقع أم فقدان للثقة؟ (تقرير) مواطنون في دول عربية , 01/04/2020 نظرية المؤامرة هذه المرة أيضا / <https://alghad.com/> / Nov. 2020 / Maher Abu Tir
- Bozkurt, V. (2020). Pandemi döneminde çalışma: Ekonomik kaygılar, dijitalleşme ve verimlilik, *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde, Edit: D. Demirbaş, V.Bozkurt, S.Yoğun, İstanbul Üniversitesi Yayınevi Yayını, İstanbul.
- Burrows, M., & Engelke, P. (2020). (Rep.). Atlantic Council. doi:10.2307/resrep24634
- Cebeci, A. (2020a) Kapitalist Toplumsal İlişkilerde Dönüşüm-Dönüşümün Katalizörü Olarak Salgın. *Turkish Studies*, 15(4), 1409-1428. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.44872>
- Cebeci, A. (2020b) Küresel Üretim Sistemlerinde Dönüşüm ve COVID 19 Salgını. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 11(18), 27-50.
- Cebeci, A. (2017). Sermayenin Uluslararasılaşması ve Suudi Arabistan'da Toplumsal Dönüşüm, *Social Science Studies Journal*, Vol:3, Issue:12, pp 2380-2388
- Cebeci, A. (2014). Yeni Değerlenme Alanı Olarak Cezayir ve Emperyalizmin Bugünü, *Kolektif Emperyalizm, Mağribden Maşrika Dönüşümün Ekonomi Politikası* içinde, Edit: A.M. Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara
- Cohen, E. (2020a). *The COVID-19 Crisis: Impact and Implications* (pp. 268-270, Rep.) (Karsh E., Ed.). Begin-Sadat Center for Strategic Studies. doi:10.2307/resrep26356.61
- Cohen, E. (2020b). *The COVID-19 Crisis: Impact and Implications* (pp. 21-23, Rep.) (Karsh E., Ed.). Begin-Sadat Center for Strategic Studies. doi:10.2307/resrep26356.7
- Esber, Fadi. (2020). From Conflict to Pandemic and Recession: COVID-19 in Syria. Unpublished paper.
- Geoffrey Pleyers (2020): The Pandemic is a battlefield. Social movements in the COVID-19 lockdown, *Journal of Civil Society*, DOI: 10.1080/17448689.2020.1794398
- Hanieh, A. (2011) Körfez Ülkelerin Kapitalizm ve Sınıf, Sevgi Doğan (çev.), Nota Bene: Ankara
- Kassir, A. (2020). Libano: Una revolución en tiempos de pandemia. In B. Bringel & G. Pleyers (Eds.), *El mundo en suspenso. Política y movimiento en tiempo de la pandemia* (pp. 160-167). CLACSO.
- Kumar, K. (2020). Crisis Beyond the Crises: MENA's Youth Unemployment Problem. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, (16), 186-197. doi:10.2307/48573760
- Purkayastha, B. (2020). Divided we stand- The pandemic in the US. *Open Movements – ISA 47*

Open Democracy. <https://www.opendemocracy.net/en/openmovements/divided-we-stand-the-pandemic-in-the-us>

Sayın, Ö. ve Bozkurt, V. (2020). Pandemiye küresel kentte yaşamak: İstanbul'un covid-19 deneyimi, *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde, Edit: D. Demirbaş, V.Bozkurt, S.Yoğun, İstanbul Üniversitesi Yayınevi Yayını, İstanbul.

United Nations. (2020). Policy Brief: The Impact of COVID-19 on the Arab Region An Opportunity to Build Back Better

Woertz, E. (2020). (Rep.). German Institute of Global and Area Studies (GIGA). doi:10.2307/resrep24819

Yüksel, E., Ezzeddine, N., Netjes, R., Noun, B., Tekines, H., & Van Veen, E. (2020). (Rep.). Clingendael Institute. doi:10.2307/resrep24648

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/irakta-kovid-19la-mucadele-ve-zorluklari/1812781>

 www.orsam.org.tr

    [orsamorgtr](https://www.youtube.com/orsamorgtr)